

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

Магистърска теза

на тема:

**Анализ и особености при превода на разкази от сборниците
„Новобелградски разкази“ на Михайло Пантич и „Мъченици“ на
Желимир Периш**

Студент:

Стоян Николаев Шапаров

Фак. № 770832

Магистърска програма

Преводач-редактор

Научен ръководител:

проф. д-р Амелия Личева

Рецензент:

София
2014

Съдържание

I част Анализ и коментар на преводите	
Увод.....	3
I. Обща информация за авторите и жанрови особености на произведенията.....	5
II. Трансформации при превод между славянски езици.....	7
III. Анализ на граматичните особености.....	9
IV. Анализ на лексикалните особености.....	16
Заклучение.....	19
Библиография.....	20
II част Преводи	
<i>Дявол в асансьора</i> – Михайло Пантич.....	21
<i>Новобелградчани</i> – Михайло Пантич.....	24
<i>На терасата</i> – Михайло Пантич.....	28
<i>Следобед</i> – Михайло Пантич.....	34
<i>Равноденствие</i> – Михайло Пантич.....	39
<i>Легло</i> – Михайло Пантич.....	46
<i>Ирена</i> – Желимир Периш.....	50
<i>Лидия</i> – Желимир Периш.....	64
<i>Силвияна</i> – Желимир Периш.....	76
Приложение.....	83

I част Анализ и коментар на преводите

Увод

Българският език, както и сръбският и хърватският език са индоевропейски езици, част от групата на славянските езици. В голямото славянско езиково семейство и трите езика попадат в подгрупата на южнославянските езици. Към южнославянската подгрупа се числи и словенският език, а след разпадането на Югославия и поемането на всяка от югорепубликите по свой път, през последните години все по-често се говори за босненски и черногорски език. Тук може да се добави и македонският език, наричан още книжовна норма в Република Македония или македонска езикова норма, който все още не е официално признат от някои държави, включително и от България.

Славянските езици произхождат от праславянския език. Те и до днес съхраняват някои общи особености, но са претърпели и доста промени. Различията засягат както лексиката, така и голяма част от граматичните категории. Една от най-големите разлики между българския език и другите славянски езици е неговата аналитична структура. Единствено нашият език е изгубил богатата склонитбена системата от седем падежа, която обаче е запазена в останалите славянски езици. Сериозно влияние върху българския език оказват и балканските езици, което пък от своя страна допринася за допълнителното му оразличаване от южнославянските езици. Така съвременният български и съвременният сръбски и хърватски език имат множество различия. Целта на настоящата магистърска теза е да проследи и анализира именно тези различия, най-вече лексикални и граматични, които понякога могат да доведат до затруднения при превод. Обект на изследването са преводи на разкази от книгата „Новобелградски разкази“ на сръбския автор Михайло Пантич (Mihajlo Pantić – „Novobeogradske priče“), както и преводи на разкази от сборника „Мъченици“ на хърватския писател Желимир Периш (Želimir Periš – „Mučeničice“). Подбрани са съвременни автори и произведения, за да се представи и разгледа актуалната практика на превода от сръбски и хърватски език на български.

В практиката си всеки преводач ежедневно се среща с различни ситуации, които често водят до колебания или затруднения при превод. Неминуемо работата на преводача е свързана и с избора дали строго да се придържа към оригинала, или пък да

си позволява по-сериозни отклонения от текста, който превежда. Буквалният превод има доста минуси. Най-големият от тях е това, че текстът не звучи добре на езика, на който се превежда. По-свободният превод пък би могъл да изпусне някой важен детайл, който авторът неслучайно е включил в оригиналния текст. Според мен най-успешният начин за превеждане е преводът да бъде направен в духа на целевия език. Същевременно обаче преводачът трябва стриктно да се придържа към текста, който превежда, но без след това преводът да звучи неестествено и грубо. Намирането на златната среда, която съчетава уместни преводачески трансформации и едновременно с това спазването на авторската интенция, изискват много опит и време. Но само с цената на тези усилия, може да бъде постигнат успехът на добрия превод.

I. Обща информация за авторите и жанрови особености на произведенията

Михайло Пантич е известен сръбски писател, литературен критик и университетски преподавател. Роден е през 1957 година в Белград. Автор е на множество сборници с разкази, сред които: „Hronika sobe“, „Vonder u Berlinu“, „Pesnici, pisci & ostala menažerija“, „Ne mogu da se setim jedne rečenice“, „Novobeogradske priče“, „Sedmi dan košave“, „Jutro posle“, „Ako je to ljubav“, „Ovoga puta o bolu“, „Priče na putu“ и други. Пантич е носител и на множество литературни награди и признания. Разказите му са включени в редица антологии и са преведени на много европейски езици, включително и на български. На читателската публика в България Пантич е познат от преводите на сборниците: „Ако това е любов“, „Поети, писатели & останалата менажерия“, „Не мога да си спомня едно изречение“ и „Този път за болката“. Несъмнено Михайло Пантич е едно от най-значимите имена в съвременната сръбска литература. Честа тема и източник на вдъхновение за писателя е Нови Белград, кварталът, в който живее. В избраните за превод разкази от сборника „Новобелградски разкази“ също водеща е темата за живота в големия град, представена чрез различни истории от това много специално за писателя място – Нови Белград.

За разлика от Михайло Пантич, Желимир Периш е име, което тепърва ще се утвърждава на литературния небосклон. Той е роден в хърватския град Задар през 1975 година. По образование авторът е компютърен специалист, но литературният му талант е засвидетелстван от немалкото награди, които печели. Изявява се най-вече с писането на разкази. Пише поезия, а също така публикува и една драма. Основните теми в неговото творчество са любовта, въпросите на човешкото битие и проблемите от различен характер на женската половина от човечеството. Освен повествовател с изключителна дарба, Периш е и дълбоко хуманен човек, ангажиран с множество благотворителни акции, свързани с подпомагането на жени и деца, пострадали от домашно насилие. Първата му издадена книга е именно сборникът с разкази „Мъченици“, като три от историите в него са обект на превод в магистърската теза. Единствените засега преводи на български език, добили публичност, са моите преводи на разказите „Да наречем това ден“, „Двайсет години, двайсет века“, „Фалос“ и „Капитан Изланд Мура и любовта, голяма колкото Сахара“, публикувани от Силвия Чолева в бр. 41 от 2013 г. на „Литературен вестник“.

Избраните за превод произведения и от сръбски, и от хърватски език са разкази. Това е един от най-трудните белетристични жанрове, изискващ чувство за структура и умереност на изказа. И двамата автори пишат най-вече такива текстове. Този жанр се радва на голям интерес от страна на читателите. Кратките наративни форми интригуват с бързото развитие на сюжетната линия и множеството различни истории, които са представени в един сборник с такива произведения.

Сборникът „Новобелградски разкази“ на Михайло Пантич представя интересни кратки разкази. Както и от името му се подразбира, те най-често са свързани с Нови Белград – огромен квартал на сръбската столица, от другата страна на река Сава. Това е така, защото авторът прекарва живота си в тази част на Белград, а заради това, че Нови Белград често присъства в творчеството на писателя, той е удостоен със званието почетен гражданин на квартала. Разказите в тази книга са леки и приятни за четене. Те разказват случки от живота на жителите на Нови Белград. Понякога тези случки са с нереални, фантастични елементи. Наративът в повечето случаи е последователен. Едно обаче не се променя – стремежът на Пантич да пренесе читателя си в Нови Белград, да го кара да усеща горещия му въздух през лятото, да се разхожда из неговите улици или покрай река Сава, да заживява с героите му в еднотипните и сиви сгради на комплекса.

Сборникът „Мъченици“ на Желимир Периш съдържа петнайсет разказа. Това са историите на петнайсет женски същества – четиринайсет жени и едно женско куче, на петнайсет „мъченици“ от различни етапи на човешкото съществуване. Героините са както жени от далечните и изпълнени с въпроси митологични времена, така и такива от нашето съвремие. Всички те обаче са обединени от едно – нелеката женска съдба. Макар че историята на всяка героиня е разделена темпорално от стотици години, непроменен остава трънливият житейски път за женската душа, подложена на много духовни, а също и физически перипетии, но успяваща да съхрани себе си. Чрез „перото“ на Периш се долавя сподавеният глас на неговите героини, които демонстрират едновременно силата и крехкостта на женската същност. Повествованието не е фрагментарно, което допринася за качественото предаване на историите.

II. Трансформации при превод между славянски езици

В съвременните трудове по проблемите на транслатологията почти не се разглежда темата за превода при работа със славянски езици. Обект на изследвания най-често са казусите, свързани с превод от и на западни езици, най-вече английски. Истински принос в областта на славистиката обаче прави Искра Ликоманова, която през 2006 г. публикува научния си труд със заглавие „Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения текст“. В него проф. Ликоманова се занимава с почти непроучената тема за проблемите на превода от един на друг славянски език. Отличното владение на много от славянските езици, позволява на авторката да изследва задълбочено теоретичните проблеми на междуславянския превод. Несъмнено това е единствената по рода си толкова мащабна разработка, свързана с тази тема. Книгата е и безценен справочник за всеки, изкушен от превеждането от редица славянски езици на български.

В книгата си „Славяно-славянският превод“ Искра Ликоманова отделя особено внимание на трансформациите при превод. На първо място авторката разделя трансформациите на облигаторни и факултативни. Към групата на облигаторните преобразувания тя отнася всички преобразувания, които засягат морфологичната и синтактичната структура на съпоставяния превод с оригинала. Някои трансформации преводачът е принуден да извърши по различни граматични, лексикални или стилистични причини, обусловени от асиметрията между езика на оригинала и езика на превода. Тези трансформации са задължителни, защото при тях се разкриват най-ясно междуезиковите различия. Има и трансформации, които са предпочетени от отделния преводач. Това са факултативните трансформации, които са изцяло предопределени от субективното решение на превеждания. При тях в значителна степен се реализира изборът на един или друг вътрешноезиков преводен вариант. Тези преобразувания се срещат често при превода между славянски езици.

От своя страна облигаторните трансформации се делят на граматични и лексикални. Граматичните трансформации се разделят на морфологични, синтактични и словоредни. Морфологичните преобразувания са в основата на всеки превод, независимо дали езиците са близкородствени или не. Тези трансформации засягат различни морфологични категории – времена, категорията

определеност/неопределеност, падежи, наклонения и др. Синтактичните трансформации засягат структурни спрямо оригинала промени в преводния текст, извършени в рамките на именните или вербалните фрази, на простото изречение, в релацията между отделните прости изречения в рамките на сложното изречение, в структурата на цялото изречение. (Ликоманова 2006:122) При словоредните трансформации могат да се наблюдават промени, които представят разлики спрямо оригинала, които се очертават или промени на фона на неутралния словоред за съответния език.

Лексикалните трансформации са поделени от Искра Ликоманова на четири групи. Към първата група спадат добавките. Те са допълнителен спрямо оригинала лексикален или друг структурен елемент, който не присъства в авторовия текст. Изпусканията на елементи от оригиналния текст в преводната версия пък са обратното на добавките явление и често се дължат на граматични или стилистични причини, а нерядко са резултат от преводаческо предпочитание. Следващата група промени са замените. В голяма степен те зависят от семантиката на оригиналната лексема и на съответстващата ѝ лексема в преводния език. Преводни замени са случаите, когато преводачът не използва прекия речников преводен еквивалент. Замените могат да бъдат семантичноконкретизиращи, генерализиращи и колокативни. Последният вид лексикални замени са транспозициите. Те представляват трансформации, които при предаването на еквивалентна семантика налагат промяна на лексико-граматичната категория в преводния текст в сравнение с категориите от оригиналния текст фрагмент.

III. Анализ на граматичните особености

В преводите на разказите от сборниците „Новобелградски разкази“ и „Мъченици“ съответно на Михайло Пантич и Желимир Периш се наблюдават редица граматични особености. На морфологично ниво те са значително повече, отколкото на синтактично. Морфологичните проблеми при превод засягат някои местоименни форми, предаването на деепричастия, а също така и употребата на минали времена и формите за преизказно наклонение. Що се отнася до промените на ниво синтаксис, то те се свеждат най-вече до случаите на сливане или разделяне на изречения, както и някои размествания в словоредата.

Често срещана добавка от моя страна по време на превод е прибавянето на лични местоимения след поясненията, най-често по време на диалог между герои. Сръбската и хърватската езикова практика не изисква употребата на лични местоимения в тези случаи, защото самата форма на глаголите съдържа в себе си информацията за това кой извършва действието, което се пояснява, но на български липсата на местоимения се усеща от читателя. Когато такова местоимение не бъде употребено, изказът звучи някак незавършено и тромаво. Ето защо аз избарх в повечето случаи да прибавям лични местоимения в поясненията на диалозите. Представям няколко примера, с които да се онагледя употребата на лични местоимения в поясненията след изказванията на някои от героите:

– *Zdravo – rekoh – da li te se sećaš?* – *Здравей – казах аз – помниш ли ме?*
(*Михайло Пантич – „Новобелградчани“*)

– *Kraj? – pitam. – Kraj? – pitam аз.* (*Михайло Пантич – „Равноденствие“*)

Когато става дума за местоимения, няма как да не бъде спомената и практиката за използването на кратките форми на притежателните местоимения при превод. В сръбския и хърватския език много по-фреквентна е употребата на пълните форми на притежателните местоимения, докато на български по-предпочитани са кратките форми. Когато обаче трябва да се акцентира върху притежанието на даден обект, на български език също могат да се използват пълните местоименни форми. Това са по-редки случаи като тези:

Ona sedi u mojoj fotelji, u mojoj pidžami, u mojim raričama, i gleda u prazan, svetlucaв ekran. Тя седи в моя фотъойл, в моята пижама, в моите пантофи и гледа в празния светец екран. (Михайло Пантич – „Следобед“)

MOJ KREKET JE ŽIV. MOETO LEGLO E ŽIVO. (Михайло Пантич – „Легло“)

Тук писателят набляга върху притежаването на предметите от героя и е редно да се постави акцент и на български език чрез превод отново с пълните форми на притежателните местоимения. В останалите случаи, когато няма нужда от акцентирание върху определено притежание, е по-уместна употребата на кратките притежателни местоименни форми при превод:

(...)novse moje hoćeš(...) (...)парите ми искаш(...) (Желимир Периш – „Силвияна“)

Bila sam kod njegovog liječnika. Бях при лекаря му. (Желимир Периш – „Силвияна“)

Moj je sin raо godinu. Синът ми ще повтаря годината. (Желимир Периш – „Лидия“)

Много по-висока степен на употреба в съвременния сръбски и хърватски език, за разлика от българския език, имат деепричастията. Тези форми не са характерни за художествения стил. Те най-често утежняват наратива и тяхната употреба не се препоръчва при превод на художествена литература. В сръбската и хърватската литература се наблюдава по-фреквентна употреба на деепричастните форми. На български език деепричастията могат да се превеждат по два основни начина – отново чрез деепричастие или с помощта на съюза *като* (*докато*) и съответната глаголна форма (често минало несвършено деятелно причастие). Както вече беше споменато, не е препоръчителна честата употреба на деепричастия в художествени текстове. Подобрият вариант за тяхното предаване е чрез съюза *като* и определена глаголна форма. Ако обаче в оригиналния текст в близост има няколко деепричастия, преводът също става тромав с непрекъснатата употреба на втория вариант за предаване на деепричастия. Затова смятам, че най-подходящо е да се борави умерено и с двете възможности за превод на посочените части на речта. В преводите си също използвам и двата начина за превод на деепричастията: *ostavljajući – оставяйки* („На терасата“), *proklinjajući – като проклинаха* („Легло“), *spremaajući se – докато се приготвях* („Легло“). По този начин в даден текст не се натрупва единят или другият модел за превод на деепричастия и повествованието върви много по-гладко.

Не толкова просто стои въпросът с превода на сръбския и хърватски *перфекат* на български език. Негов еквивалент в българския език на практика е миналото неопределено време. Въпреки че в сръбския и хърватския език съществуват още три минали времена – аорист, имперфекат и плюсквамперфекат – миналите събития се изразяват най-често с помощта на перфекат. Ето защо на български език обикновено това минало време се превежда с минало свършено или с минало несвършено време. В зависимост от контекста, перфекат би могъл да се преведе и с минало неопределено време, с минало предварително време, а може да бъде използвано и преизказно наклонение, което не съществува като самостоятелна граматична категория в сръбския и хърватския език.

Navečer smo išli u neki disko, upoznati se za zagrebačkim noćnim životom, ali bilo je bez veze. Вечерта отидохме в една дискотека, за да опознаем отблизо нощния живот на Загреб, но нямаше смисъл. (Желимир Периш – „Ирена“)

Bila sam kod njegovog liječnika. Rekao je to je tako, to se tako razvija, ništa se tu ne može(...) Бях при лекаря му. Каза, че е нормално, така се развива, нищо не може да се направи(...) (Желимир Периш – „Силвияна“)

Jednog jutra u samoposluzi na uglu nisam zatekao prodavačicu. Една сутрин в магазина на ъгъла не заварих продавачката. (Михайло Пантич – „Дявол в асансьора“)

В приведените примери перфекат е преведен с минало свършено време. Това е най-често срещаният начин за превод на перфекат. Когато обаче от контекста на произведението се разбира, че действието в съответното повествование е имало някаква продължителност в миналото, то тогава най-уместно е да се използва минало несвършено време при превод на български:

Te noći sam se, ne morate mi verovati, borio sa tom zveri. Davila me, grizala, grebala i proždirala, htela je moju glavu. Не е нужно да ми вярвате, но тази нощ се борих със звяра. Душеше ме, хапеше, драскаше и поглъщаше, искаше главата ми. (Михайло Пантич – „Легло“)

Razgovarao sam sa piscima koji su donosili priče, upisivao u svesku šta je primljeno a šta odbijeno(...) Разговарях с писателите, които донасяха разкази, описвах в тетрадка какво е прието и какво отхвърлено(...) (Михайло Пантич – „Следобед“)

Grabila sam njegove stvari s poda i bacala ih za njim kroz prozor. Josip nije prestajao plakati. Взимах нещата му от пода и ги хвърлях след него през прозореца. Йосип не спираше да плаче. (Желимир Перич – „Лидия“)

В първия пример от първото изречение разбираме, че героят на разказа на М. Пантич се е борил със звяр. Борбата е имала определена продължителност и за да се изрази е добре на български да се използва минало несвършено време. Във втория пример контекстът също насочва към използването на минало несвършено време. Героят нееднократно е *разговарял* с писателите, те са *донасяли* разкази, той се *описвал* работата си в тетрадка. Третият пример също показва уместна употреба на минало несвършено време при превод на български. В предходните изречения авторът представя ситуация на скандал между съпруг и съпруга. Ядосана на съпруга си, жената хвърля нещата му през прозореца, а през това време детето им – Йосип, неволен свидетел на грозната сцена, плаче. Това не са еднократни актове и изразените на сръбски и хърватски с перфекат минали събития са предадени на български много подходящо с минало несвършено време, защото те имат някаква продължителност в минал момент.

Освен с минало свършено и минало несвършено време, перфекат може да се преведе и с минало неопределено време:

Novi Beograd tada zaista nije postojao(...) Тогава Нови Белград наистина не е съществувал(...) (Михайло Пантич – „Равноденствие“)

– *Rojma netam. Nikada nisam pisao poeziji. – Нямам представа. Никога не съм писал поезия. (Михайло Пантич – „Следобед“)*

E, moja Silva, rekao je, ko je mislio ovo dočekati, ko je mislio da će ovako biti(...) Е, скъпа Силве, каза той, кой е мислил, че ще дочакам това, кой е мислил, че ще стане така(...) (Желимир Перич – „Силвияна“)

В представените примери действията са се случили преди момента на говорене и не са точно темпорално локализирани. Затова най-уместно тук е сръбският и хърватски перфекат да бъде преведен с минало неопределено време. В първите два примера има дори маркери като думите *тогава* и *никога*, които насочват към действие, което не е ситуирано конкретно във времето. В третия пример героят говори по принцип, абстрактно за състоянието си, за болестта си. В такива случаи на български език се

използва точно минало неопределено време. Затова то е най-подходящо да се употреби в този случай, а не минало свършено или минало несвършено време например.

Макар и значително по-рядко, в практиката на превода от сръбски и хърватски на български, перфекат би могъл да се преведе и с минало предварително време:

Kao da ih je zubima raskomadala kakva zver iz najdubje noćne more. Все едно със зъби ги беше раздрал някакъв звяр от най-срашните кошмари. (Михайло Пантич – „Легло“)

В това изречение перфекат би могъл да се преведе на български с минало предварително време, тъй като е наличен в минал момент резултат от предходно действие. Другият вариант е да се преведе с минало неопределено време: *все едно със зъби ги е раздрал някакъв звяр от най-страшните кошмари.*

Перфекат може да бъде предаден на български език и с преизказно наклонение. За тази цел от контекста трябва да стане ясно, че има преразказване на чужди думи. В тези случаи е най-подходящо да се използва ренаративът. Той е особено характерен за приказките, но намира място и в различни други наративни текстове. Ето някои примери:

Kad su ušli u Brčko ona i obitelj bili su posve zatečeni i šokirani. Когато нахлули в Бръчко, тя и семейството ѝ били съвсем неподготвени и шокирани. (Желимир Перич – „Ирена“)

Odveli su joj oca. Od onda je samo čula za imena nekih logora, a ni to nije sigurno. Она и мати су након четри тјесеца nekako došli do Švicarske. Отвели баща ѝ. От тогава чула само имената на някакви лагери, но и това не е сигурно. След четири месеца, тя и майка ѝ никак стигнали до Швейцария. (Желимир Перич – „Ирена“)

В дадените примери има основание да се използва ренаратив, тъй като става ясно, че това са думи, преразказани от героинята на разказа. Тя ги е чула от другата героиня, тази която е преживяла войната в Босна, и ги предава на читателите в хода на сюжета на разказа.

Интересна особеност, на която се натъкнах по време на преводната част на магистърската теза, са нарочно допуснатите грешки в разказа „Лидия“ на Желимир Перич и тяхното предаване на български език. Героинята на разказа Лидия е преподавателка по хърватски език и литература. В сюжета на произведението тя

проверява есетата, които са написали нейните ученици. Самите ученически съчинения са част от сюжетната линия и са написани с правописни грешки, каквито биха допуснали и учениците, изучаващи старогръцка литература в Хърватия. При превода на тези пасажии съм се опитвал да правя грешки на български език, които да се доближават до тези, направени от хърватските ученици. Където обаче това не е било възможно, съм се опитал да допускам грешки, които най-често създават проблеми на българските ученици. Такива са например писането на отрицателната частица *не* заедно със следходната дума (*незнае*), окончание *-й* за думи от женски род, множествено число (*историй*), неправилно членуване на думи от мъжки род (*към мъжът ѝ*), както и някои пунктуационни неточности. Постарал съм се и да запазя в максимална степен объркания стил на писане на есетата, който е използван и в оригиналния текст на разказа.

Друг казус, който предизвика вниманието ми, беше предаването на друг, най-често авторски, оригинален текст в рамките на разказите. Такива случаи имаше в разказите „Лидия“ и „Силвияна“ на Желимир Периш. В историята за Лидия е цитирана част от древногръцката драмата „Медея“ в превод на хърватски език, а в тази за Силвияна е поместена молитва към Света Богородица. В такива случаи не се оставят текстовете, както са дадени на езика, от който се превежда, а е редно да се потърси еквивалент на български език на вмъкнатите в текста произведения. В конкретните случаи потърсих откъсите от българския превод на драмата „Медея“, както и православната, българска версия на молитвата към Богородица. Това е малък, но съществен детайл при превод, който, ако не бъде изпълнен, ще се наруши хармонията на превеждания текст.

По отношение на върпоса за синтактичните промени при превод, теоретиците на превода също заемат различни позиции. Едни от тях смятат, че е недопустимо сливането и разделянето на изречения при превеждане и са застъпници на тезата за стриктно спазване на словореда на оригиналния текст. Други пък са противници на тази теория и приветстват различни синтактични промени в преводния текст. Аз съм на мнение, че трябва максимално да се спазват авторските решения и на синтактично равнище. Когато обаче на целевия език дадено изречение не звучи добре, а на езика, от който се превежда това не е така, смятам, че е редно да се пристъпи и към синтактични трансформации, с цел преводът да бъде издържан в традициите на езика, на който се

превежда. Така няма да се усещат „грапавини“ в изреченията и няма да „прозира“ чуждият синтаксис.

Както вече споменах, до синтактични трансформации трябва да се прибегва само когато това е необходимо, без да има своеволни преводачески вмешателства. В преведените от мен текстове и при Михайло Пантич, и при Желимир Периш на места имаше доста дълги изречения, които не съм си позволявал да разделям. Това е решение на автора. Той неслучайно избира този стил на писане в определен момент от произведението и ако ние го променим, ще нарушим и авторовата интенция. В някои случаи може да се наложи сливане на изречения, отново с цел текстът да звучи в духа на преводния език.

Ето някои примери, които нагледно показват използваните от мен синтактични трансформации:

Imala je devetnaest. Bila je djevica. Bila e na devetnajset, devstvena. (Желимер Периш – „Ирена“)

Rekao mi je zlo. Reкао mi je zlo, prevаро i обтапо(...) Нарече ме зло. Нарече ме зло. Лъжскиньо и измамнице(...) (Желимир Периш – „Силвияна“)

В първия пример съм прибегнал до сливане на две кратки изречения. За да се изразят двата факта за героинята на Желимир Периш, са използвани два различни глагола (*imala je* и *bila je*), каквато е езиковата практика в хърватския език. На български и в давата случая бихме използвали глагола *била е* – Била е на деветнайсет. Била е девствена. Смятам за неуместно подобно повторение и затова в този случай прибегвам до сливането двете изречения. Мисля, че въпреки синтактичната промяна, изречението отново запазва леко накъсания, декламативен стил. Във втория пример е налице разделяне на изречения. Тук хърватският език позволява един тип изказ, който на български не звучи добре. Ето защо се налага разделяне на изречението, без да бъде повлияно на стилистиката на текста.

IV. Анализ на лексикалните особености

Лексикалните особености и промени съпътстват всеки превод на художествено произведение. Изключително важно е преведеният текст да бъде внимателно обгледан на лексикално ниво, както и да бъдат разгледани и осмислени различните преводачески решения и възможни трансформации. Лексикалните единици са средството, чрез което читателят възприема даден литературен текст. Затова е много важно да се подбират най-подходящите думи или изрази, които да пасват стилистично на превода и едновременно с това да предават точната семантиката, която е заложена в изходния език.

До различни колебания и затруднения, както и до различни възможности за предаването им, могат да доведат реалиите в един текст. Реалиите са различните имена и фрази, които обозначават в оригиналния текст същности, които не са налични в преводната действителност, в нейния бит и култура. Някои реалии просто се транскрибират, при други от контекста се подразбира какво назовават те, едни могат да бъдат преведени, а пък други се налага да бъдат обяснени с бележка под линия. Последният вариант за предаване на реалии също е често дискутиран от теоретици, а и от практики на превода. Една част от преводачите застъпват тезата, че обясненията чрез бележки под линия затрудняват четенето. Ако обясненията не са изведени на същата страница от текста, а са поместени накрая на книгата, каквато практика съществува, голяма част от читателите дори не си правят труда да ги четат. Друга част от преводачите пък не намират нищо лошо в това дадена пространствена реалност например да бъде обяснена чрез бележка. Моето мнение е, че когато е възможно е най-добре бележките на преводача да бъдат избягвани. Това понякога може да бъде постигнато само чрез добавянето на една дума в превода, която ориентира читателя каква точно е реалията. Това също трябва да се прави внимателно, за да не стане текстът твърде описателен. Когато обаче реалията не се подразбира от контекста, а и не може кратко и ясно да се даде индикация за значението ѝ в самия превод, то тя непременно би следвало да бъде изведена чрез обяснение под линия, дадено от преводача. Несъмнено обаче претрупването на един превод с обяснения, особено в художествената литература, не е препоръчително.

Сред най-често срещания тип реалии са топонимите. В преводите на разкази на Михайло Пантич и на Желимир Периш също фигурират реалии, обозначаващи места в Сърбия, най-често в Белград, и в Хърватия, предимно в Загреб, където се развиват действията на някои от разказите. В сборника „Новобелградски разкази“ на М. Пантич са споменати различни части на Белград. Това са например: *хотел Югославия, местността Устието, квартал Бежанийска коса, хълмът и кварталът, разположен на него – Баново бърдо, плажът Лидо и, разбира се, кварталът и една от трите големи съставни части на Белград – Нови Белград*. В разказите на Ж. Периш също присъстват различни топоними от хърватската действителност: *киното при Сава, езерото Ярун, остров Муртер*. При топоними, употребени без конкретно назоваване на обекта, чийто денотат назовават като *Ярун, Муртер, Югославия*, си позволявам да вмъкна съществително име, което ги причислява към дадена група обекти, с което да избегна бележките под линия. Така в текста става ясно, без да бъде прекалено описателно, че зад названието Ярун се крие езеро, зад това на Муртер – остров, на Югославия – не друго, а хотел. При някои от реалиите пък не сработва този метод за предаването им и е редно те да бъдат обяснени. Въпреки че е предадена чрез превод реалитета Устието (Ušće) в Белград, за повечето български читатели тя не означава нищо. Затова в бележка съм пояснил, че това е мястото в Белград, където река Сава се влива в река Дунав. Реалитета Лидо също съм обяснил под линия, тъй като тя е обкръжена от фрагментарното изброяване на различни елементи от сюжета на драмата, разказани от героинята Димич в разказа „Равноденствие“: – *Аха, разбирам – казва Димич. Сцени от извънбрачния живот, лято, жега, мостове, Лидо и тем подобни. Ясно, само че тогава ще прилича повече на туристическа брошура, отколкото на телевизионна драма*. В този случай смятам, че би било описателно и ненужно добавянето на думата *плаж* преди названието Лидо в едно забързано представяне на факти. Ето защо прибегнах да обяснение, че това е плаж на Големия военен остров в Белград.

Друг често срещан проблем в преводаческата практика могат да представляват антропонимите. Двама от героите на Ж. Периш от разказа „Ирена“ носят прякори, които трябваше коректно да бъдат предадени на български език. Единият е кръстен от автора с прякора *Mrki*, а другият – *Mali*. Думата *mrk* на хърватски се употребява за *мрачен, сърдит, намръщен човек*, а *mali* означава *малък*. Следвайки българската практика за създаване на прякори сред по-младите хора, аз се спрях на вариантите

Намръщения и *Малкия*. Мисля, че те отговарят на авторовото намерение за избор на тези прякори и съвпадат с обръщенията между някои младежи в българска среда. По този начин те успешно се адаптират към българския превод.

Интересен казус за превод за мен беше и предаването на имената на лекарствата, използвани в разказа „Ирена“ на български. Тъй като имената на лекарствата Андол и Апаурин „не говорят“ нищо на българския читател, проучих съставките на двата лекарствени продукта. В България те се продават с имената Аспирин и Диазепам. Като използвам българските еквиваленти на лекарствата, повествованието става много по-ясно за всеки читател. Отново пристъпих към название в синхрон с българските традиции за именуване, размествайки съставните части на името на склада за дървен материал Експортдърво. Така в българския превод името на склада е Дървоекспорт, за да не се усеща влиянието на сръбската форма на името.

Заклучение

Всеки преводач знае, че не съществува съвършен превод. Всеки преводач обаче трябва да се стреми да постигне, колкото се може по-добро качество на превеждания от него текст. Превеждащият винаги трябва да създаде превод, който да звучи добре на целевия език. Същевременно не трябва да изпада в буквализъм, но и не трябва да пропуска нищо важно, написано от автора на оригиналния текст.

В настоящата магистърска теза бяха проследени и анализирани различни граматични и лексикални особености при превода на разкази от сборниците „Новобелградски разкази“ на сръбския писател Михайло Пантич и „Мъченици“ на хърватския автор Желимир Периш. Противно на всеобщото схващане за голяма близост между сръбския и хърватския език и българския език, бяха открити множество особености при превод, които опровергават тази представа. Преводът, между които и да било езици, винаги е съпроводен с много проблемни ситуации, които изискват съответните добри преводачески решения.

С работата върху преводите на разкази на М. Пантич и Ж. Периш се опитах да намеря отговор за себе си на въпроса докъде един преводач трябва да следва буквално текста и откъде да влага собствения си преводачески усет, за да направи текста красив на родния си език. Мисля, че до определена степен успех да намеря отговорите, които търсех, свързани с намирането на „златната среда“ между „дух и буква“. От заниманията ми с превод разбрах, че теоретичната основа е много важна за добрия преводач, но още по-важна е практиката. Тя е най-добрата школа за всеки, търсещ реализация в дадена област.

Библиография:

Ликоманова, И. Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения текст. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2006.

Мавродиева, И., Й. Тишева. Академичната комуникация. София, СЕМАРШ, 2010.

Мурдаров, В. Официален правописен речник на българския език. София, Просвета – София, 2012.

Пашов, П. Българска граматика. София, Хермес, 2005.

Anić, V. Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb, Novi Liber, 2004.

Barić, E. Hrvatska gramatika. Zagreb, Školska knjiga, 1997.

Klajn, I. Gramatika srpskog jezika. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

Pantić, M. Novobeogradske priče. Beograd, Stubovi kulture, 2006.

Periš, Ž. Mučenice. Zagreb, Algoritam, 2013.

II част Преводи

Дявол в асансьора

Михайло Пантич

Преди няколко години, може би цели десет, накратко доста отдавна, прекарах цялото лято в Белград. В Нови Белград. Различно е – Белград и Нови Белград, но разликата е необяснима: който я знае – добре, който не я знае – не е голяма загуба. Отказах се да ходя на море с тогавашната си приятелка Лидия, вече бяхме пред раздяла, и за нея, и за мен връзката ни естествено приключваше, а и уж исках да се подготвя за няколко невзети изпита, което беше още една допълнителна, привидна причина да не замина. И така, стоях сам в празния апартамент и постепенно свиквах със скуката на прекалено дългия летен ден. Първоначално е малко трудно, струва ти се, че полека се спускаш по склона на собствената си памет, но бързо ти става приятно, потъваш в себе си, ленив си и безкрайно спокоен, както след някой хубав джойнт с продължително действие. Тишината пука в ушите.

На никого не се обаждах, никой не ми звънеше, с изключение на няколко грешни телефонни обаждания. – Не, имате грешка, тук не живеее госпожа Петрович. Или: – Да това е номерът, но не търсите правилния човек. И подобни глупости. Минах реката само два или три пъти, градът се задушаваше в топлите, лепнещи вечери, по главните улици беше такава лудница, толкова наблъскани тела, обзе ме страх, че няма да ни стигне въздухът.

От тази страна на реката беше много по-различно. В пустите квартали можеше да се види само по някой самотен минувач само за да се увериш, че не живееш сред декори. През лятото в блоковете в Нови Белград остава само този, който трябва да остане. Моят блок беше почти празен, а дяволът обича такива места.

Казвам ви, някак не бях на себе си, усамотен, нямах желание да говоря с никого, четях нещо помалко и се излеждах с часове, единствено сутрин, пазарувайки в магазина на ъгъла дребни работи за деня, разменях няколко думи с продавачката на касата, която от доста време разлистваше някакво женско списание „Базар“ или „Практична жена“, което ѝ е попаднало. Беше нова в магазина, може би заместваше

някого, който е в отпуск, не се сещам вече, вероятно нещо такова или подобно на това. Обикалях между щандовете със стока, сънливо и без да бързам, пълнех кошницата и отивах към касата, тя спускаше вестника в скута си и докато маркираше продуктите си бърбехме, първите дни обичайните неща, добро утро, млякото пак е поскъпнало, казаха, че ще вали дъжд, време беше, приятен ден и така нататък. Беше малко по-млада от мен, не точно хубава, но някак дружелюбна, *дружелюбен*, това е хубава дума, а и аз не съм темерут, искам да кажа обичах да криввам от правия път, Лидия беше далече, и си казах, какво ще ти струва, така и така няма да се брои, хайде все пак да го направя, точно като футболиста, който изпраща топката в мрежата, просто ей така, въпреки че съдията вече отдавна е свирил засада. Бързо минахме на ти, разговорите ни станаха по-дълги, въпреки че не бяха много интересни, искаше същото, което и аз, това поне веднага се вижда. Няколко дни по-късно я изчаках след края на смяната ѝ и я заведох в апартамента. Прекарвахме нощите заедно, сутрин тя отиваше на работа, а аз оставах в стаята да изпратя бавно още една дълга сутрин. Забелязали ли сте: летните дни са ужасно дълги, но летата са къси и колкото повече остаряваме, толкова по-къси стават. Идваше привечер, когато светлините се смесват – от млечна до тъмносива, и се събличаше бавно, мълчаливо, пред загасения телевизор. Забравих как се казва и знам, че Бог никога няма да ми прости.

И тогава получих писмо. От Лидия. Пишеше ми с големи подробности как дядо ѝ умрял, в стаята с голямото огледало, което покрили с черен плат, когато сложили мъртвеца на одъра, такъв бил обичаят там, на островите. И дълго ми описваше този покров, който, както каза, изненадващо се оказал вкъщи, тъмен и тежък покров, за „тоалетка“, така в нейния край казват на огледалото.

На другия ден сутринта, като слизах в мазето да хвърля боклука, мислех за това писмо и как в него няма нищо за нас, само за смъртта. Свършено е, казах си, край. Трябваше да се преструвам на жертва, когато Лидия престанеше да говори за нещо, то просто вече не съществуваше... пуф... и вече го няма. Но ми беше все едно. Повиках асансьора, влязох и натиснах копчето за моя етаж. Асансьорът обаче спря още на партера и в него влезе някакъв човек, без да поздрави. Не обърнах внимание, взирах се в празното кошче за боклук. Тогава все пак го погледнах. Беше обърнат с гръб, непознат, не живееше в нашия блок. Под мишница носеше голямо руло черен плат, изглеждаше като онзи покров от писмото на Лидия. Пак натиснах копчето, той не го натисна, мълчахме и когато асансьорът най-накрая спря, той се отдръпна и ме пусна да

изляза, а след това тръгна след мен и ме следваше в тишината чак до апартамента. Лампата на стълбището изгасна. Докато опипвах стените, търсейки ключа за лампата, чувах как непознатия хрипливо диша в мрака. Не ми беше приятно, но намерих ключа, ръката сама знаеше това движение, повтаряла го е с години, и мътна светлина се разля по коридора. Извадих си ключа от джоба и го пъхнах в бравата. Непознатият стоеше точно зад гърба ми. Тогава се обърнах. Беше сляп с едното око. Другото гореше.

- Заповядайте – казах – кого търсите?
- Тук ли живее госпожа Петрович? – гласът му беше студен, сякаш леден.
- Не. Тук няма Петрович.
- А, така ли, сигурно съм сбъркал входа – каза и като измърмори още нещо, което не разбрах, тръгна, куцайки надолу по стълбите.

На следващия ден на бетонната колона на съседния блок видях нов некролог. Около обяд, видях от балкона, дойде катафалка и откара ковчега, под черния покров с тялото на съседката, старата госпожа Петрович. Лятото беше към края си. Една сутрин в магазина на ъгъла не заварих продавачката. Лидия вероятно се беше върнала от морето, но повече не ми се обаждаше. През септември си взех изпитите.

Сега го чакам да дойде и да произнесе фамилията ми.

Новобелградчани

Михайло Пантич

Пороят тъкмо започна. Врълхлетя внезапно – така става в Нови Белград. След дълги дни жега, изведнъж, ех, най-накрая, над пространството между двете реки се струпват облаци и по улиците се изсипва кротък божествен дъжд. Завари ме на ъгъла на улицата, другият край на която излизаше на реката. Лятото беше към края си, усетих това безпогрешно, със сетивата си, точно, както в средата на февруари, в момента, когато отслабва острият новобелградски вятър, усещам в ноздрите намек за пролетна топлина. И валеше с всичка сила, тук – в градинката при търговски център „Дъга“, и изненадан, забравяйки къде съм тръгнал, сигурно не е било важно, влязох в първия вход. Там стоеше някакъв тип и четеше вестник. Зад мен дотичаха три момчета в изцяло мокри екипи, един от тях носеше мръсна баскетболна топка. Смееха се докато чакаха асансьора. (Боже, от кога не съм играл баскет! От години.) Асансьорът не дойде и те тръгнаха бързо по стълбите, и колкото по-високо се качваха, толкова техните гласове ставаха по-тихи, след почти минута стана спокойно, можеше да се чуе как пороят бие по мръсното стъкло на входа.

След това се отвори вратата на един апартамент на партера: покрай нас мина жена-капитан на средна възраст, с повяхнало лице. Отнякъде ми беше позната. За момент спря, сякаш се двоумеше. Тогава отново тръгна в дъжда. Въобще не бързаше. Човекът затвори вестника. Сега ще извади нож, помислих аз. Нищо такова, дори не ме погледна. Излезе и настигна жената, опита се да я прегърне, но тя отблъсна ръката му. Над тях валеше, обилно и продължително, тук – на опустелия паркинг, както над първите хора. – За какъв дявол им трябва да ги вали и вече на години да играят ролята на любовници от лошите филми – попитах се аз и веднага си отговорих: – а защо по дяволите те интересува. Не ме и засягаше. Преместих се по-навътре във входа, до апартамента, от който преди малко излезе жената. На месинговата табелка пишеше: Телбан. Това е рядко срещана фамилия дори и в Нови Белград, където, струва ми се, се срещат всички фамилии на този свят. Познавах отдавна една Ивана, Телбан, учехме заедно в основното училище и в гимназията. Тогава вратата отново се отвори и в коридора, забързано, без да ме забележи, с чадър в ръка, премина бързо същата онази

Ивана само че два̀сет години по-стара: – Мамо – викаше тя – изчакай, забрави си чадъра.

Но майка ѝ вече не беше пред блока, изчезна някъде с онзи тип. Ивана се обърна, за да се върне и така, след два̀сет години, отново се срещнахме:

– Здравей – казах аз – помниш ли ме?

Погледна ме. Навътре в апартамента, видях това през полуотворената врата, през раменете ѝ, течението повдигаше пердетата. Като платна. Сети се, естествено. Веднага:

– Ей, откъде се взе?

– Съвсем случайно. Скрих се от дъжда. Не знаех, че живееш тук.

– Не живея тук. Не живея вече в Югославия. Дойдох за два-три дни да посетя майка си. Хайде, влез, да не стоим тук, дълго не сме се виждали.

И влязохме. Предложи ми да седна.

– Искаш ли нещо за пиене?

– Предпочитам чаша вода. Ожаднявам, когато вали дъжд.

– Почакай да донеса – каза тя и отиде за вода.

Огледах се. Обикновен, с нищо неразличаващ се апартамент на партера, каквито в този град има хиляди, и във всеки от тях по една, с нищо неразличаваща се, обикновена човешка история. Отбих се да науча една такава история, по-точно, попаднах на нея.

Остави чашата на масата:

– Не си се променил. Все същият си.

– Ами, ако махнем два̀сет години и два̀сет килограма, почти си права. Какво ново при теб?

– Татко почина. Преди няколко години.

– Съжалявам – казах аз. – Ако това те утешава, всички ни чака това.

– Знам – каза Ивана. – Но от тогава всичко се промени. През последните години не излизаше от вкъщи, по цял ден седеше пред телевизора и гледаше как се разпада неговата младежка мечта. Съвсем се усамоти, спря да говори с

майка ми, знаеш – тя е много по-млада от него, а с мен по принцип никога не е разменял повече от няколко изречения. Това вече не беше неговият свят. Всичко му пречеше. И как говоря, и с кого общувам, и какво следвам, и как се обличам, и любовите ми му пречеха. Връстниците му, пенсионирани военни, понякога идваха при него, но и тях отпращаше. Можеш ли да си представиш – каза Ивана, прокарвайки пръсти през косата си – престана дори да подкрепя *Партизан*. Преди смъртта си не искаше дори храна. Отказваше да живее.

Не знаех какво да кажа. Седяхме и мълчахме. Водата в чашата беше бяла от хлора. Отпих блудкава, хладка глътка и върнах чашата на масата. Погледнах през прозореца. На повехналата поляна пред блока вече мътно блестяха локви. На пороя се разхождаха някакви кучета. На тях дъждът не им пречеше. От далечината откъм магистралата се чуваше сякаш някой реже с остър нож безкраен лист хартия.

- Как си ти? – попита Ивана след паузата. Виждаш ли се със старата компания?
- Горедолу добре и всичко е като по някакъв лош навик. Не виждам никого. Понякога срещам някого, най-често на улицата или в автобуса. Не разговаряме, само се поздравяваме, или по-често, не знам защо, ни е толкова неприятно, че се правим, че не се познаваме. Сигурно така е по-лесно.
- И по-добре – каза Ивана. – Сега вече сме хора, всеки с проблемите си.
- Да – казах аз. – Мина невероятно бързо. Не мога да повярвам, че вече не сме хлапета, че сме пораснали. Не се чувствам така. Постоянно мисля, докато седя така, как ще се обади някой от компанията и ще ни покани да се забавляваме или на баскет.
- Вие обичахте баскета. Ние се криехме по стаите, гримирахме се и обличахме бельото и тоалетите на милите си майчици. Все едно бързахме да пораснем. И сега, когато сме пораснали – нищо. Животът се свежда до скучните телефонни разговори и постоянното повтаряне как наистина би било добре да се съберем веднъж, като стари приятели. И непрекъснато отлагаме това. Отминала история.
- Отминала. Защо се премести?
- Дойде ми до гуша. Изведнъж. След смъртта на татко, не можех да позная майка си. Започна да излиза с други мъже, не избираше, по-млади или по-стари, все едно, искаше да си навакса всички онези пропиленни години, нали

знаеш – татко я довел в града още когато била девойка, така да се каже, и не ѝ предложил нищо – нито почивки, нито излети, нито кино, за театър пък да не говорим, нищо, абсолютно нищо, море за първи път видяла на петдесет години, а за какво му е море на този, който е на петдесет години. Промени се, вече не си говорехме, както някога, станахме си далечни, беше все по-недоверчива и все по-ревнива за годините и образованието ми, за момчетата, с които излизах, сецаш се, към един направо си се беше привързала, а той не беше вчерашен, тръгна си щом усети нещата. Честно да ти кажа и на мен не ми вървеше по най-добрия начин, имах хубава, но скучна работа, развалих годежа си, и така преди почти година отидох в страната на предците си. И там не е добре, Любляна е малък, ксенофобски град. Сега нито съм там, нито съм тук, някъде по средата...

Прекъсна монолога си. Някъде се скъса лентата.

– Ще тръгвам – казах аз. – Мисля, че дъждът спря.

Станахме. *На масата остана недопитата ми чаша с вода.* Изпрати ме до вратата. Гледахме се, дълго и без думи. Чакаха ни нови двайсет години. Някога имах роман с тази Ивана Телбан. И с майка ѝ.

Излязох на улицата. Въздухът след дъжда беше свеж, както когато в задушна нощ, след тежък сън, отворите хладилника. Някъде далеч, горе, във високите черни гори, капеше от дърветата.

На терасата

Михайло Пантич

Да започнем най-накрая. Денят беше хубав, изнесохме столовете на терасата и продължихме снощния разговор. Ателието на Вера се намира на върха на онзи сив висок блок до самия дунавски кей, знаете го със сигурност, когато от Устието¹ тръгнете към Земун, покрай Нови Белград, оставите зад себе си хотел „Югославия“, след това и големия празен площад, на който някога е била гарата, а сега по него тичат добермани, минете увеселителния парк отляво и яхтенато пристанище отдясно и вече сте тук, скачате в асансьора, натискате копчето, стигате до последния етаж, прескачате още две-три стъпала и виждате вратата на мансардата на Вера – ако сте канени, влезте свободно, не трябва да звъните – първо, защото звънецът е развален, и второ, защото почти винаги е отключено.

Казвам – денят беше хубав, излят от течния кристал на пролетната светлина, и щом се събудихме, отворихме широко вратата на балкона, аз прибрах пиенето, останало от снощното празненство за годишнината от завършването, Вера намъкна дънките и направи силно кафе – жалко, че не пиеш кафе, каза тя – благодаря, бих предпочел един коняк, конякът е най-хубавото питие, отговорих аз – за никъде не бързахме, имахме цял уикенд пред нас, гаджето на Вера и мой най-добър приятел беше заминал някъде извън града, чувствахме се сигурно, готови за два дни да забравим света. Разпънахме градинските столове със спуснати седалки и се настанихме удобно. По небето, оставяйки следа, минаваше реактивен самолет. Пространството около нас беше широко, някак вдлъбнато, напукано и изкривено, почти можеше да се усети, че земята е кръгла. *Във все още чистия сутрешен въздух над Дунав започнаха да се виждат зелените наводнени върбалаци.* Наближаваше риболовният сезон. Вера си взе блокчето и започна да рисува нещо. Тогава каза:

- Мисля, че той знае.
- Сигурна ли си?

¹ Мястото, където река Сава се влива в рака Дунав

- Да. Цяла зима не излезе от апартамента, едва го убедих да отиде на това пътуване. Наистина с нищо не е показвал съмнението си, но просто го усетих. Какво мислиш?
- Мисля, че нещо усеща. Каза ми преди няколко дни.
- Какво ти каза.
- Каза ми, че в последно време се държиш странно и че предполага, че имаш друг. Помоли ме да те наглеждам, докато го няма.
- И ти му обеща?
- Ами разбира се, че му обещах, виждаш, че нито за момент не се отделям от теб – казах аз и Вера ми се усмихна. Вера се усмихва много сладко.
- Странна компания бяхме снощи.
- Странна. Така сме се променили. Някои изобщо не можах да ги позная. Как се казваше оня тип с очилата, казват, че е писател, сещаш ли се, оня, който не искаше да пие нищо?
- Говориш за Михайло. Как не се сещаш, има по-голям брат, бяха от нашия клас. Играеха баскетбол, един сезон бяха шампиони на гимназията.
- Бързо забравям – казах аз. – Никой не прилича на себе си.
- Много пи – каза Вера.
- Е, как да не пия? След толкова време всеки иска да изглежда по-добър, отколкото е. Направи ми впечатление, въпреки че с години не сме се виждали, или може би точно заради това, че между нас имаше някакво тихо, но много ожесточено състезание. Кой до къде е стигнал, какъв е станал, каква кариера е направил, женен ли е или е разведен, има ли деца, къде живее, къде почива през лятото и така нататък, куп глупости *middle-age*, в една пропаднала, анонимна страна, която окончателно е отишла по дяволите и никой не го е грижа за това. Когато дяволът дойде на власт, всички стават кандидати за ада. (Много добре го казах, нали, като герой от филмите на Леоне.) Представи си, моля те – продължавах да разтягам локуми, като усещах как у мен расте безпричинен гняв – онази Вуич, сещаш се за Вуич, която винаги кудкудякаше от първия чин – тази Вуич два часа ме тормозеше със своята значима научна работа, точно така каза, значима научна работа. Можеш да си представиш. А знаеш ли за какво става дума? Казва, че е публикувала студия за лечението на диарията при новородените телета, даже ми подари сепарат, с посвещение. Да не повярваш: отделен брой на списание

Съвременно селско стопанство, брой втори за тази година, Богомира Вуич: „Съвременната гледна точка и интерпретация на етиологията на диарията при телетата в първите дни след раждането“. Чуй посвещението: „С любов, Богомира“. Любов и диария на телета. Трябваше да изпия няколко коняка, за да я слушам.

- Забелязах. Беше много, много внимателен. И тук, на терасата, а предполагам и там – каза Вера, като показваше с ръка към прозорците на стаята зад гърба си, с онази двусмисленост в гласа, която особено обичам при нея. Не знаех дали става въпрос за шега или за лека, малко наивна ревност на момиче, което се срамува да признае само на себе си, че се е влюбило. А може би ставаше дума и едното, и другото. Изглежда, че все пак ме е видяла как отивам с Богомира в другата стая. (Там гледахме книгите и рисунките на Вера. Честна дума. – Богомира – казах ѝ – бъди оригинална, всички други казаха не.) Опитвайки се да остана привидно равнодушен, отвърнах с леко контранападение:
- Какво друго можех да правя, когато ти цяла вечер си говореше с онзи писател.

Корабите минаваха по реката. Големият Дунав течеше към края на света.

- Грещиш. Не е това, което си мислиш. Михайло и аз не сме се виждали няколко години, по-точно от моята последна изложба. Някога бяхме добри приятели. След толкова време си поговорихме много хубаво.
- Знам – казах малко обидено. – Художничка и писател, това трябва да е бил много интересен разговор.
- Ами такъв си беше. Уговорихме се той да напише предговора на каталога с моите рисунки, а аз да направя корицата на новата му книга – *Дявол в асансьора*. Хубаво заглавие, казах аз, харесва ми, а той ме попита защо художниците не могат да измислят хубави имена на картините си.
- Аха. И какво му отговори?
- Че не трябва да се мисли за заглавията. Те сами идват. Ако дойдат. Ако не дойдат, значи не са нужни. Каза ми, че художниците не говорят много и затова са щастливи по свой начин. Картините не говорят нищо, картините мълчат. И така всъщност най-добре говорят. А писателят трябва да говори,

въпреки че знае, че не е в състояние да каже наистина каквото и да било. Думите са непостоянни, също като това, което трябва да ни съобщят.

- Интересно. Трябва да е прочел това у Давид Албахари. И какво стана после?
- После се намеси онзи Николич, Данило, знаеш го, минният инженер.
- Предполагам, че ви е изтормозил с някоя история за възлицата...
- Не. И той е много готин. Гледахме от терасата долу, към Дунав, в мрака, и тогава някой от тях двамата, не се сещам кой, каза, че няма дъно, ако някой от нас скочи, ще пропаде вечно, и тогава ми дойде наум как като момиченце си представях края на света, нещо като аборигена от филма *Боговете сигурно са полудели*, ходиш си така, ходиш, ходиш дни и нощи и стигах до някоя висока, стръмна скала на края на света, долу е бездна, когато си дете не можеш да си представиш нещо безкрайно, и виждаш как под твоите крака боботи океана. Тогава Николич каза, че имал подобно усещане в Бор, в открития рудник – когато застанеш на ръба му чувстваш, особено привечер или на зазоряване, как това пространство, пътят на Балканите, най-дълбоката дупка в Европа, те вика и поглъща. Винаги съм знаела, добавих аз, че моята най-добра идея, за съжаление неосъществима, е да нарисувам празнотата и когато човек стигне до картината ми и протегне ръка да пипне платното, ръката просто да мине там, от другата страна, зад огледалото.

Беше почти обед. Гледан отвисоко, Нови Белград приличаше на зле заснета картичка. Твърде прави линии. Купища кутии, хвърлени от въздуха, прилежно подредени колективни ковчези, както би казал дебелият Кърлежа².

- Още сме деца. Хлапетата на нашите приятели вече ще учат в гимназия.
- Винаги ще си останем такива.
- Сигурен ли си?
- Съвсем. Гледам как рисуваш.
- Как?
- Все едно си играеш.
- Правилно, играя си. Знаем и някои други игри.
- Кои?
- После ще ти кажа. Всъщност и ти си малко момче. Ходиш на риба.

² Мирослав Кърлежа – хърватски писател

- Обожавам.
- Защо?
- Един Бог знае? Всъщност, когато постоянно вършиш една и съща работа, смисълът ѝ някъде се губи, просто изчезва. Пред водата всичко е друго, имам предвид, че се чувстваш много естествено, обикновено, седиш, гледаш и чакаш това, което изобщо не трябва да идва. Пред водата съм само аз – аз. Никъде другаде.
- Дори не с мен?
- Това е труден въпрос.
- Искях да те питам: Обичаш ли ме?
- Това е лесен въпрос.
- Добре, само че не си ми казал още коя е тази работа, която непрестанно вършиш.
- Тази – обичам жената на най-добрия си приятел.
- Знаем тази история.
- Разбира се, но тази история ни се случва за първи път.
- Разбирам.
- Няма нищо за разбиране, това е просто така.

Известно време мълчахме. Гледах я отстрани как рисува. Нямахме нужда да мисля за каквото и да е. Седяхме тук, на терасата, в нашата приказка. Забеляза, че я наблюдавам. Обърна глава към мен все едно, че иска да каже нещо, но я изпреварих:

- Време е за обяд. Искаш ли да донеса нещо?
- Не, ще ядем вътре. Отиваме ли?

Остави рисунката в блокчето и стана.

Допих питието и тръгнах след нея. Това не е безинтересно, мислех си, може би точно защото е безсмислено. Ядохме и се погълцахме.

- Заклучи вратата – каза Вера – в случай, че искаш да ти покажа нещо.

Направих го мълчаливо и се върнах в стаята. Седнах на леглото. Приблужи се и ме докосна с пръст.

- Да се съблека ли? – попита ме невинно, както само тя може, все едно ѝ е за първи път.
- Да – казах с глас на непознат, губейки се.

Тя свали памучната си риза, откопча си дънките, *които се хлъзнаха на пода и остана стройна като момче, в тънък, къс комбинезон, с голи рамене и ръце.* След това махна и това от себе си.

- Ела – казах аз и тя легна на леглото до мен. Сложих ръката си от вътрешната страна на бедрата ѝ. Беше топла. Целувахме се дълго, пред нас беше следобедът, нощта, а след това още един ден, празна неделя, дълга като година. Осем или девет етажа по-надолу, в апартамента на съдия Димитриевич, в една зле подредена стая, без хора, святкаше празния екран на телевизора. В кухнята изстиваше купа с шоколадов пудинг. Привлечена от необикновената, хипнотизираща светлина, на перваза на прозореца долетя една сврака от близкия парк. Заспахме.

Събуди ме чукане. Сложих ръка на устата на Вера, тя отвори очи и ѝ дадох знак да мълчи. Станах и безшумно отидох до входната врата. Погледнах през шпионката. Беше той, гаджето на Вера и мой най-добър приятел. Чукаше все по-силно, после започна да удря и да вика: – Отворете, знам, че сте тук.

Затаих дъх. Съвсем близо едно до друго, в пространството, разделено от обикновена дървена врата, биеха две сърца. Вера се приближи зад гърба ми и ме прегърна. Трепереше. Това продължи половин минута, не повече. След това гласът му постепенно ставаше все по-тих, ударите все по-слаби. Накрая сложи чело на стената и замълча. Чух го как плаче.

Хванах Вера за ръката и я заведох на терасата. Привечер откъм реката излизаше вятър. *Мракът идваше от далечни равнини, краят на деня приличаше на финална сцена на някакво представление, което се развива драматично и мистично на хоризонти, в движения, цветове и небесни знаци. В погледа се набиваше кървавият залез на слънцето.* Мракът падна внезапно, все едно някой, след края на представлението, спусна тежка, плътна завеса. Стояхме и се гледахме, безмълвно и в тишината.

Знаехме, че няма дъно.

Следобед

(парадокс за актьора)

Михайло Пангич

Прибирам се почерпен и пускам телевизора. Тя седи в моя фотьойл, в моята пижамата, в моите пантофи и гледа в празния светещ екран. Стоя наред стаята, завесите са дръпнати, полумрак е, въпреки че навън е ранен следобед. По ъглите има паяжини, всичко е разхвърляно, до леглото, на пода, са бикините ѝ, там където сутринта ги оставихме, стените са мръсни, в кухнята боклука прлива от кошчето, запушената мивка е препълнена с неизмити съдове. Уморен съм и дишам тежко, чакам нещо да се случи. Най-накрая тя става и изключва това безсмислено средство за директено предаване на смърт, вкарвания на голове, политическа мастурбация и други ужаси. Седим и мълчим.

Когато преди две години се запознахме, беше най-добрият млад писател, стихове и такива работи. Откакто дойде да живее при мен не написа нищо, дори не се опитваше. През първите месеци все още правехме някои неща, мотаехме се по центъра, разни литературни вечери и обяди, после тя съвсем престана да излиза.

– Значи... – казвам, забравяйки вече какво всъщност исках да кажа.

Тя ме поглежда сякаш, няма намерение да каже и дума, но все пак изрече едно изречение.

– Пак си се напил.

– Не съм, честна дума. Нима така изглеждам. След редколегията се отбих на по питие, черпеше редакторът поет за излизане на нова книга или нещо подобно. Изпих две и търгнах към къщи. Те останаха да бистрят политиката и да пишат литературната история. Пътъом срещнах един познат, въпреки че изобщо не можех да се сетя как се казва и от къде го познавам, но това не ни попречи да пийнем...

– Пак ще спиш следобед – казва тя, повече на себе си, отколкото наистина да пита.

– Само половин час, колкото да ми се избистри. Ами я дай нещо да хапнем.

От хартиено пликче вадя стара закуска, консерва и две бири. Масата е затрупана с чаши за кафе, с препълнени пепелници, празни опаковки от бисквити, книги и неизписани бели листове. На един от тях, размествайки белотата, са написани само няколко думи. Отместваме бъркотията, правим си малко място и ядем.

Гледам я. Наистина беше най-добрата. Не мога да разбера дали наистина се е променила. Отмята мазната си коса от лицето, чете между залците. Яде малко и дъвче дълго. За няколко минути сме готови. Събувам си обувките и ги хвърлям в ъгъла.

Отивам до леглото, разкопчавам две-три копчета. Лягам облечен и се покривам със завивката. Не спя, но пропадам бързо като в пропаст. Не я чувам повече. Знам, че с часове стои до прозореца и между набраните пердета наблюдава външния свят – мръсната и запусната улица с тленните останки на парка накрая на нашия новобелградски квартал. Цял ден работех върху чужди ръкописи, цял ден не прочетох добро изречение.

Разговарях с писателите, които донасяха разкази, описвах в тетрадка какво е прието и какво отхвърлено, карах се с другите редактори какво-може-и-каква-не-може да влезе в броя. Един от тях обича да казва: – *Господа, пиля си тук с вас най-хубавите години, без да правя каквото и да е, което би ме препоръчало на бъдещите времена.* Нямам нерви да ги слушам, разсеян съм, понякога говоря все едно не съм аз, все едно става дума за някой друг, който изговаря всичко точно обратното на това, което мисля, ако изобщо мисля нещо.

Събуждам се (спал ли съм?) с леко главоболие и блудкав вкус в устата. Тя стои на същото място, на което стоеше преди да затворя очи.

- Знаеш ли какво? – казва изведнъж.
- Какво?
- Хайде да тичаме.
- Моля?
- Хайде да тичаме. Покрай хотел „Югославия“.
- Защо да тичаме?
- Някога тичахме.
- И това ще се нарича някога.
- Все едно.

– Добре – казвам и отмятам завивката.

В антрето, на дъното на гардероба, намирам два не особено чисти анцуга.

(Наистина, някога тичахме.) Тя сваля моята пижама от себе си и облича последния остатък на един стар баскетболен сезон. За малко, в полумрака, се белна кожата ѝ. Аз се навличам, намъквам анцуга най-отгоре. Обуваме си маратонките, слизаме с асансьора, на кръстовището пресичаме улицата и след малко сме край реката, в тълпата сред другите тичащи, колоездачи, пенсионери, продавачи на сладолед, рибари, разведдачи на кучета и деца. Денят е есенен, прозрачен, все още достатъчно дълъг. Реката е широка и тромава.

Тичаме бавно, все едно размотаваме дълга филмова лента, по-скоро ходим бързо, аз се задъхвам, тя прави това сякаш никога не е прекъсвала, все едно не е излизала от къщи цяла година, все едно го прави открай време, както диша. В далечината е островът, над града се носи лека мъгла. От реката, от една лодка, някой ни маха. Вдигам ръка и аз. Чувствам как междуременно съм станал тежък, как всъщност съм забравил да тичам, краката ми бягат настрани, кашлям, едвам я стигам.

– Знаеш ли какво? – казва тя.

– Какво?

– Изглежда, че премина.

– Какво премина?

Без отговор. Продължаваме да тичаме. Отсреща идват двама познати. Той е писател, *описва смъртта*.

– Ей, здравейте. Къде сте, отдавна не сме се виждали.

– Здравейте. Ами, тук сме. Уж малко тичаме.

– Какво става?

– Нищо по принцип. Всичко си е постарому. Имаш ли някой нов разказ?

– Имам.

– Хайде, донеси нещо.

– Добре, до скоро.

– Чао.

– Чао. Обаждайте се.

Тичаме и мълчим. Вече съм напълно изтощен. (Един от редакторите обича да казва: – *Кога ще свърши всичко това* – въпреки че никой, вероятно и той, не знае за какво всъщност мисли. В един момент смъртта ще дойде и всички ще си починем добре.) Накрая спирам. Тя ме изпреварва с няколко крачки и понеже забелязва, че не я следвам, спира и се обръща.

- Добре – питам аз – докога ще продължава това и ще свърши ли скоро?
- Разбира се – казва тя – не виждаш ли, че тичаме към къщи.
- Виждам. Но аз наистина не мога повече. Бог знае кога за последно съм тичал.
- Още малко.
- Добре – казвам аз и събирайки сетни сили, тръгвам след нея и някак си я настигам.
- Знаеш ли какво? – казва тя.
- Какво?
- Днес опитах да напиша нещо. Всъщност написах.
- ?
- Само два стиха.
- ?
- Понякога за два стиха е нужна цяла година.
- Наистина не знам – казвам аз. – Може би. Вече дори не се сещам кога съм писал нещо.
- Важното е да победиш себе си. И тогава все пак идва.
- Нямам представа. Никога не съм писал поезия. Всъщност е било толкова отдавна, че мога да кажа, че никога не се е случвало.

Тичаме полека към къщи. Мракът, като мъгла, нахлува от малките улички, по които лампите вече светят. Градът изведнъж става пуст. Реката е зад гърба ни и тече в съвсем друга посока. Влизаме в нашия квартал, чака ни приятна есенна вечер. Тичаме покрай дългата сива сграда, наречена Китайска стена. През прозореца на един апартамент на партера, в който телевизорът е вече отдавна пуснат, за малко, между другото, виждам на екрана огромна допотопна птица. На масата лежи разглобен снайпер. Стигаме до нашия блок. Асансьорът не работи, качваме се по стълбите. Отключвам апартамента. Вътре е задушно. Потни и уморени сме. Отивам и отварям прозорците. Тя междуременно вече се е съблякла. След това се къпе (представям си

капките на рамената ѝ), реши се, бързо подрежда бъркотията. Мълча, чакам я да приключи. Най-накрая и това е готово.

Идва при мен и ме пита:

– Искаш ли да ти прочета онези два стиха?

Ставам да изключа телевизора. Казвам:

– *Да оставим това. Вече е късно. Хайде да вечеряме.*

Равноденствие

Михайло Пантич

Отидох при приятелката си Димич. Тя живее на другия край на града, в Учителския квартал, и мисли, че Нови Белград, откъдето съм аз, не съществува. Никога не е била там, с изискано презрение към всичко, което е на по-малко от 100 години, с изключение на мъжете под трийсет, казва ми, че всъщност Нови Белград е една обикновена, празна илюзия, холограма от телевизионни картини.

Има нещо гнило, за първи път в Югославия е излъчвана телевизия в рамките на изложението на новите достижения на техниката, което се е състояло в панаирното градче от другата страна на Сава, точно преди началото на Втората световна война. (В павилионите на това градче – едва по-късно го наричат Старо – по време на войната е имало лагер, след това там са се настанили хора на изкуството, най-вече художници.) Тогавя Нови Белград наистина не е съществувал, на негово място е имало пусто, маларийно блато с папур, плъхове, птици и риби.

Блатото се простирало до квартал Бежанийска коса, където една обикновена селска сремска кръчма носела името на бъдещия град, на един Вавилон, населен с пришълци от *всички краища на света*. Погледнат отвисоко, в дните, когато съм в състояние да се издигна над всичко и да левитирам, Нови Белград напомня неуспешен, огромен макет на някакво слънчево светилище, чиито сгради, приличащи на побити камъни, са разположени подредено по протежение на улиците, които, пък според прастарата архитектурна химера, се пресичат под прав ъгъл. И въпреки че е почти геометрично съвършен, градът без истински или поне въображаем център, без площад и църква, съставен само от жилищни комплекси, по никакъв начин не може да се съедини, да бъде едно цяло, а трепери като някаква слюзеста, многоклетъчна колония, изхвърлена на брега в острия въздух на зазоряване. *Странен свят*.

Започвам нов абзац. Димич работи в театъра като драматург и трябва да оправи един текст, чието действие по стечение на обстоятелствата се развива в Нови Белград. Тъй като тя, както вече споменах, не вярва, че Нови Белград изобщо съществува, а още по-малко, че в такова нещо може да се живее, ме покани като специалист да оправим тази заплетена фабула, за която предварително знаех, че не е възможно да се пробута на

сцена. Когато разбрах за какво става дума, ѝ казах веднага, че Нови Белград става за телевизионна драма, но не и за театър, и тя за мое учудване лесно се съгласи с това.

- Сядай – казва Димич. – Това не е работа за театър, ами точно за телевизия. Лошото е, че историята е абсолютно истинска. А истинските истории, всекидневните истински истории, най-често са лоша литература. Това, което се случва навсякъде и на всеки, не е интересно. Разказът трябва да ни убеди в нещо и е глупаво да ни уверява в нещо, в което и иначе вярваме.
- Ясно – казвам аз. – Да пропуснем теорията, от нея ме боли главата, и да видим какво можем да направим. Кой е писателят?
- Няма да повярваш.

И ми каза името му.

Веднага ѝ повярвах. Този град е пълен с големи писатели, които от много ангажименти не успяват да пишат. Но трябва, да кажем, да напишат нова драма. Огледат се наоколо, чуват някаква история, например изповедта на някой пирятел, който има брачни проблеми, надраскват някакво резюме, взимат хонорара и нищо. Това нещо стои няколко месеца, редактора го мързи да започне, каквото и да е, трудно е да се започне каквото и да било с две-три страници, но новината, че еди-кой си наш познат е предал в театъра или телевизията ръкопис на новата си драма, вече е пусната, тогава в цялата работа се намесва някой журналист, задава въпроса кога ще помръдне от мъртвата точка и бла, бла, бла, нашият тихо намеква, че вероятно става дума за някакво политическо недоразумение, писателят го дърпат за ръкава, не може да се спаси от телефонните обаждания, искат изявление за пресата, той достойно отхвърля всичко, за него историята е приключила в момента, когато сложил точка, сериозно е зает с работата върху новия роман, но за това, както е известно, не обича да бла, бла, бла, страх го е да не урочаса сам себе си, би било жалко, понеже му беше провървяло чудесно, може да каже само това, че за него писането на романа е абсолютно неочакван опит, става дума за разобличаване на новата ни политическа история, стигнал е до някакви невероятни данни и сега му остава единствено да ги предаде по изцяло литературен начин, разбира се, литературата е едно, тя има свои естетически и етични принципи и закономерности, а публицистиката е нещо савсем друго, ще остави това на популистите, чиито тиражи наблюдава с присмех, естетиката и високият тираж, ей Богу, никога не вървят заедно, бла, бла, бла, тогава, един ден уж случайно, започва да

разпитва при редактора какво става с текста му, междувременно забравя, че това не е текст, а кратко, жалко резюме, а редакторът, с цялото си достойнство, казва, всичко е наред, точно тези дни мислех да Ви се обадя, и за да не накърни самочувствието на писателя, дискретно предлага текстът малко да се модифицира, не, не, не, нищо радикално, текстът е страхотен, точно на събранието онзи ден заключили, че отдавна не са получавали толкова добър текст, трябвало само малко да се обработи и профилира жанрово, това ще бъде събитието на сезона, би било най-добре да наемат добър драматург, познават един, нямам нищо против, казва писателят, прекалено съм зает, за да се връщам на това, което аз лично смятам за приключено, но добре би дошла една опитна ръка, която няма да изневери на основния тон на разказа, бла, бла, бла. И така наеха Димич, Димич нае мен и сега заедно се бъхтим над тази глупост.

- Колко герои има? – питам Димич.
- Пет – казва тя. Почти като Пирандело. Четири жени и един мъж. Той е главен, иначе един обикновен градски тип, с обичайните проблеми за 55-годишната си възраст. Той е обсебен от рисуването на комини.
- Можел е да намери по-добра метафора за еротичната си криза. Тази се вижда и от самолет.
- Това казах и аз, но без резултат, той настоява.
- Добре тогава – казвам аз. – Кои са останалите? Вероятно има любовница.
- Толкова е трудно да се досетиш – казва цинично Димич.
- Има ли деца?
- Дъщеря, студентка, на 20 години. Дъщеря му има приятелка.
- Остава и неговата жена.

Димич се смее:

- Да, бившта.
- Време на действието?
- Лято, наши дни, времето между две равноденствия. Ти следиш пространствените и сценографските кадри.
- Основно от Нови Белград?

Димич кима с глава.

- Да чуя фабулата.

Димич чете:

- Един късен пролетен ден Б. седи в почти празната кръчма на Устието³ и рисува комини по салфетките. Когато изрисува салфетката, преминава на покривката. Изглежда сякаш чака някого, всъщност само убива времето. От време на време поднася чашата към устата си. Когато изпива последната глътка и изгася цигарата си, пригответяйки се да си тръгне, една млада жена се приближава към масата му (въпреки че всички други са празни) и го пита дали е свободно. След като Б. потвърждава, тя сяда и казва:

- Напълно съм отчаяна, имате ли цигара?

Б. ѝ подава цигара. Тя продължава:

- Знаете ли, свикнала съм да седя в ъгъла, но обикновено заемат първо тези места. От тях човек вижда най-добре.

Продължава да говори. Казва, че няма търпение да започне истинското лято, много добре ѝ понася горещината, би отишла на море. След това си тръгва, точно както е дошла.

- Стереотип – казвам на Димич. – А стереотипите обикновено минават добре. По едно и също време, всеки понеделник вечер.

Тя продължава да чете:

- Б. се качва в апартамента си (входът е типичен за Нови Белград – издраскан, полутъмен и сив). Отключва вратата и стъпва на пуловер. Събира разхвърляните по пода дрехи до самата стая, в която ги слага на канапето. След това вдига щората. През прозореца се вижда битакът в 45-а част, а зад него реката с островите и Баново бърдо в далечината. От другата стая идва дъщеря му М. Следва кратко спречкване, нещо около сесията, което беше прекъснато от звънеца на вратата. М. отива да отвори, а Б. се отдръпва пред нахлуването на компанията ѝ.
- Ще бъде нужен добър оператор за този екстериор – казвам аз. – И му поправи изречението след описанието на обстановката. Излиза, че Баново бърдо има дъщеря.

³ Мястото, където река Сава се влива в река Дунав

- Няма проблем – казва Димич. – Слушай нататък:
- В стаята си Б. чака да започне дербито и рисува комини. Звукът на телевизора е изключен, на екрана върви логото. Стряска го връва. Отива да види какво става и в другата стая заварва няколко приятелки на М., приличащи много на нея, как пеят с някакъв телевизионен клип. Облича си якето и излиза навън, след него М. му подвиква, че тази вечер спокойно може да се върне по-късно, приятелите ѝ ще останат по-дълго.
- Каква идиотщина – казвам на Димич. – Хайде да излиза най-накрая от стаята.
- Не ме прекъсвай, тъкмо излиза: – Б. и неговата позната от въвеждащия кадър, да кажем, че се казва Д., се разхождат по кея на Сава. След това се спускат до водата и изчакват лодка за Ада Меджица. Лодката се плъзга по мръснозелената повърхност на реката, на другия бряг спира край речното ресторантче, където се сервира алкохол. Обичайните заподозрени от компанията поздравяват Б. и след това коментират помежду си новата му приятелка. Камерата се издига над Нови Белград и кръжи над опустелите му улици. В следващата сцена виждаме, че Д. сега живее заедно с Б. Тя преподрежда апартамента и се кара с М. Минават няколко непоносими летни дни, М. се пренася при приятелка, а Д. заминава на море. Б. отказва да тръгне с нея, той предпочита почивката на река.
- Сега вече трябва да се случи нещо – казвам аз. – Нещо, което ще го отрезви.
- Разбира се – казва Димич – тук вмъкнах нещо. Чуй:
- Един ден, да речем сряда или неделя, защото от радиото се чува излъчването на мач, в юлската жега, Б. е сам в апартамента. Пие бира. На вратата се звъни. Когато отваря, вижда една от приятелките на дъщеря си. Тя влиза, въпреки че Б. не я е поканил в апартамента и му казва, че М. заръчала да не се притеснява, заминала е за Кипър за няколко месеца, имала добро предложение за работа.
- И тук, незнайно как и защо, между тях става свалка.
- Аха – казва Димич. – Заради едната скука или кризата на климактериума, все едно, и заради любопитството ѝ как ще изглежда с по-възрастен. Слушай нататък:
- Много се превземаш, бе чичко – говори новата му приятелка през тези няколко дни, които прекарват заедно, докато скитат из Нови Белград, избягвайки реката и всички онези места, където някой би могъл да ги познае.

- Как мислиш, кои са тези места? – пита ме Димич.
- Почти няма такива. Можем да ги прехвърлим на брега на Дунав, любителите на Сава не обичат любителите на Дунав. И обратното. Разлика в манталитета и характера. Като бира и вино.
- Аха, разбирам – казва Димич. Сцени от извънбрачния живот, лято, жега, мостове, Лидо⁴ и тем подобни. Ясно, само че тогава ще прилича повече на туристическа брошура, отколкото на телевизионна драма.
- Няма значение – казвам аз. – Поне нека гледат хубави картинки.
- Ами то наистина са само картинки. Продължаваме нататък:
- Веднъж, като се прибират къщи вечерта, пред хотел „Югославия“ срещат първата му жена, майката на М. Тя е в компанията на някакъв тип, когото Б. познава отдавна и бегло. Неприятна пауза, размяна на погледи, мъчителен диалог, подхвърляния за грижите за М. Отвратена, приятелката ѝ наблюдава всичко отстрани.
- И тук е началото на края.
- Именно – казва Димич: – Краят на лятото. От същия онзи прозорец се вижда същия онзи пейзаж, в леко променени, бледи тонове. Б. изпраща приятелката на дъщеря си до спирката на автобуса. – Да не си забравила нещо – пита я той. – Не съм – казва тя.

И това е всичко. Няма диалог. Идва един автобус. Тя казва: - Аз ще пътувам с този.

Вратите се затварят, Б. остава сам на спирката. Горещият, заразен новобелградски вятър духа между пясъчните пасища и блоковете и вдига изхвърлената на асфалта хартия.

- И сега се връщаме към тъжния всекидневен живот.
- Si – казва Димич – още няколко изречения и готово: – М. седи пред включения телевизор. През това време Д. слага вечерята. През отворената врата между хола и трапезарията сърдечно говорят за възможността М. да започне работа в банката на Д. Д. казва, че след месец-два ще обявят конкурс за нови служителки, тя познава председателя на комисията. М., докато гледа някакъв нов видео клип, казва, че ще остави следването. Б. влиза. В началото

⁴ Плаж на Големия военен остров в Белград

те като че ли не го забелязват. Вечерята е на масата. Приближава се към прозореца: оттам се виждат комините на топлоцентралата на Нови Белград. Дори не беше забелязал кога е спрял да ги рисува. Залез. Д. казва: – Виж, вече е късно, но все още е светло. Д. отговаря: – Равноденствие.

- Край? – питам аз.
- Край – казва Димич. Измъкнахме се някак. Би ли променил или добавил нещо?
- Не – казвам аз – нещата са абсолютно безнадеждни. Добри са точно толкова, колкото да пропилееш с тях една скучна понеделнишка вечер. Единственото, което си струва, са декорите. Нови Белград.
- Може би си прав – казва Димич – ако основата на историята е истинска и затова и банална, нека поне мястото, на което се разиграва да изглежда като измислено. Това е Нови Белград. Измислено място. Да те изпратя ли до спирката?
- Нямам нищо против.

Изпрати ме, в тишината, през безистена на един блок, от чийто седми етаж, отдавна се беше хвърлил моят приятел от реката, Бранимир Клем. И това е истинска история и затова не мога да ви я разкажа. Малко по-късно, в автобуса, който минава над Сава, докато бързам към другия ѝ бряг, право към залязващата светлина, ще си спомня, че днес е равноденствие.

Легло

Михайло Пантич

Знам, ще кажете, че не съм нормален, но казвам цялата истина – МОЕТО ЛЕГЛО Е ЖИВО. Ако го бяхте видели, щеше да ви се стори, че пред очите ви е обикновено легло с ракла, купено от склада на „Дървоекспорт“, там някъде край Нови Белград, в лабиринта от сметища, изоставени фабрики, отпадъци и бедняшки дворове на черните вмирисани крайни квартали, но аз продължавам да твърдя, че тази купчина дърва (талашитени плоскости) и плат (евтина дамаска) е живо същество, с душа. Казват, аз не знам, по-точно не знаех, че в големите, милионни промишлени серии, по някакъв странен, магически начин, в един или два случая става грешка (дяволска работа) и от конвейра, под обичайната форма, се пръква съвсем друго нещо, създадено да причинява неприятности. Сигурно се сещате за онези лъскави автомобили от анимациите на Дисни или за играчките от филмите на Спилбърг, които оживяват през нощта, когато заспят децата, които до преди малко са си играли с тях. (Търчат като луди из мрака в стаята, осакатени от ужасяващото детско майсторство да късат ръце, крака и глави, блъскат се и се строполяват от високите скали на мебелите, въртят се в хаоса, който е формата на техния свят, безкрайно подобна на нашата.) Но това не е нито комикс, нито филм, това е истинска история за моето живо легло, на което съм прекарал значителна част от досегашния си живот.

Сега съм на морето и си спомням. Прозорецът е отворен, къщата е на самия бряг, вълните, точно, както и вчера и както преди двеста хиляди години, плакнат сушата. Меланхоличен край на сезона в пустия курорт. Влага и южен вятър, слънцето е изгубено в облаците, сив, депресиращ следобед. Седя на временното си легло (наред е, проверих щом пристигнах) и неуспешно се съпротивлявам на картини от отминали събития...

За първи път забелязах, че нещо не е наред един ден след като работниците в сини престилки, които през цялото време вдигаха шум и плюеха в пръстите си, като проклинаха тесните асансьори и височината на блока, го донесоха в стаята ми. Нощта, която прекарах на него премина добре (едно обикновено, нормално събуждане – чаша вода, ходене до тоалетната), но сутринта забелязах, че леглото се е преместило с половин метър. (Странно, помислих си аз, бих се заклел, че заедно с работниците, го

сложихме точно до стената.) Пуснах радиото: Говереха нещо за земетресение и реших, че леглото ми просто е отскочило, носено от повишената вибрация на земята. Предполагам, че сте чели нещо за това как в бетонените сгради, особено по високите етажи, силно нараства налягането на външните сили, на вятъра и на земетресенията да кажем. Знаете ли, аз обичам да намирам рационално обяснение за всяко явление, изобщо не вярвам в магии, измишльотини, хороскопи и други глупости и така бързо намерих и причината за нощните разходки на леглото ми. Това със земетресението, което, както разбирам, по нашите ширини не е опасно, беше достатъчно убедително.

Но, още следващата вечер... докато се приготвях за заслужена почивка, повдигнах възглавницата, взех старата си, но все още хубава и удобна пижама, облякох я и установих, че от ръкавите и крачолите ѝ са останали само парцали. (Висяха тъжно на мен.) Все едно със зъби ги беше раздрал някакъв звяр от най-срашните кошмари.

Не е нужно да ми вярвате, но тази нощ се борих със звяра. Душеше ме, хапеше, драскаше и поглъщаше, искаше главата ми. Аз обаче спях дълбоко, толкова дълбоко, че въпреки кошмара и усилието да се опомня, се събудих призори, потен и в синини... Следващата нощ ме чакаше душене с чаршафа, след това разпъване на масата за инквизиции, после скъсяване и удължаване на крайниците, притискане в „испанския ботуш“ и така до безкрай. Една сутрин не можах да отида на работа, заради продупчен глезен. (Обяснението, че това ми се е случило по време на лош сън, в който рязко съм дръпнал единия си крак и съм го пробол със забравена вилица, беше съвсем неубедително. Какво ще прави вилицата на леглото? В крайна сметка винаги ям на масата, какъвто е редът и както Бог заповяда.) По корем на пода се добрах до телефона и се обадох на бърза помощ. Беше заето и използвах знанията си от курса по първа помощ...

Помислих си, че се побърквам. За известно време обаче нощните мъки спряха и животът продължи да се развива по старому, по предвидим и горе-долу еднотипен начин, точно описан в песента на любимата ми група – *раждане, училище, казарма, работа, семейство, пенсия, смърт*. Бях някъде по средата на пътя и правех всичко възможно и останалата му част да премине по най-добрия начин.

Но спокойствието, уви, продължи кратко. Само толкова, колкото ми беше нужно, за да изгледам няколко филма, удобно облеган на възглавниците. (Боже, колко вълнуващо изглеждаше всичко там. А аз, аз имах сила единствено да натисна копчето

на дистанционното, преди да потъна във влажното мазе на сънищата, и да се увия в завивката. Идваше зимата.) ... Пак се започна, този път със стария номер, по-точно с неговата забързана версия. Леглото продължаваше да се разхожда, по-скоро тичаше из апартамента. Понякога се събуждах в антрето, трескаво стиснал възглавницата, като корабкрушенец на сал, скалъпен от останките от мачтата и палубата. Понякога се събуждах в хола, два-три пъти в банята, а веднъж, странна работа, в килера метър на метър. И сега не мога да разбера как в тази килия, вмирисана на прегоряло олио, се беше навряло легло метър на два и при това съвсем нормално се беше побрало. Нямам разумно обяснение.

Мина зимата, дойде пролетта. След това и лятото, в кошмар. Накрая ми омръзна да се боря с домашното си чудовище. (Доколкото знам вие имате домашен любимец. А аз имах домашно чудовище.) Една нощ, изтощен и сънен, в пристъп на ярост, постъпих, признавам си, абсолютно нелогично. Като махнах завивката, която ме стягаше като „бронзов бик“, изтичах до кухнята и се върнах с голям нож за хляб. Замахнах веднъж, и още веднъж. От разцепената тапицерна бликна кръв. (Докоснах го с пръсти, не беше нито топла, нито студена, беше със същата температура като моята. Стори ми се даже, че чух тежка въздишка, подобна на предсмъртно хъркане.) Удрях като побъркан. Използвах последните си сили, за да разпоря утробата му с голям замах. Видях ребра вместо пружина, дробове вместо морска трева, кръвоносни съдове вместо канал, с който се свързват пружините. Паникьосан, побягнах от апартамента...

И така, сега съм на море, далеч от леглото ми. Неспкоен съм. Не знам какво накрая се е случило с него, дали е оживяло. Разкайвам се и страдам, доколкото страданието не е пресилена и неподходяща дума за едно легло, навярно подобно на тези, на които и вие, както и милиони други, прекарвате нощите си. Морето, както и вчера, както и преди двеста хиляди години, продължава да измива камъчетата от опустелия плаж, отмина сезонът на отпуските, картичките са изпратени. И летният гардероб е прибран по дълбоките и далечни пространства на големите домашни гардероби. Знам, че постъпих неразумно, но не ми оставаше нищо друго освен да заменя разкаянието с надеждата, че раните не са били смъртоносни и че живото ми, немирно легло ще е оздравяло, когато се върна. Времето без него беше толкова безинтересно и празно, то все пак правеше така че поне по едно нещо да се различавам от вас, от другите. С нетърпение чакам да се прибера и отново да се срещнем с него.

Мисля си също, че за по-голямо спокойствие трябва да си купя нов гардероб.

Ирена

Желимир Периш

i

Сутринта се нанесох в общежитието. Четвърти етаж, шести блок, гледка към сградите отсреща. Баща ми ми помогна да си донеса сака и кашоните с книги. Добре, че е високо. Светът отвисоко е по-красив.

Запознах се със съквартирантката си. Амра, босненка, Литература, втори курс. Учила е вероятно преди войната в Бръчко, след това е била една година в Швейцария, сега е тук. Струва ми се приятна.

Баща ми ме заведе на вечеря в един ресторант. Между залците се опитваше да вмъкне и по някой коментар за ученето и за момчетата, но не му позволих да говори глупости. Накрая почти се скарахме. Веднага съжалих.

ii

Проклетата бюрокрация! Отново не успях да извадя всички документи и още не мога да ям в стола. Вечерта отидохме в една дискотека, за да опознаем отблизо нощния живот на Загреб, но нямаше смисъл. Скучаех, накрая ги оставих и сама си отидох вкъщи. Намръщения пак се навърта около мен, но не си и помислям да му се дам. Това е Загреб, това е нещо друго. Ново начало и то най-накрая, моето ново начало. Оставям глупостите зад себе си и се впускам в това нова, такава каквато наистина искам да бъда. Като начало това изключва Намръщения.

iii

Програмата ми е пренатоварена. Нямам представа как ще се справя с всичко това. Да не говоря, че в аудиториите от навалица практически не може да се влезе. А и попаднах на едни от по-горните курсове, които познавам и само още повече ме уплашиха със своите приказки. Срегнах и Ивана, боже, тази жена е луда. Ако дори половината от това, което ми наговори е истина, тогава... А знам, че е, просто Ивана е такава. У мъжете вижда само... А освен мъже, не вижда нищо друго. Обеща да излизаме и да ме научи на някои неща. Надявам се, че няма.

Днес излязохме и научих някои неща. Някои жени очевидно не са създадени за определени неща, само това успях да науча. В полунощ Ивана изчезна с някакъв тип и като за капак се появи Намръщения. След като не успях да се отърва от него с добро, опитах с лошо, но това само го разпали още повече. Накрая трябваше да стана остра. Едва това отчасти го притесни. Интересно как той по свой начин тълкува моето „не“.

Когато накрая се прибрах вкъщи, намерих съквартирантката ми да учи. Може би трябваше да ѝ предложа да дойде с нас?

Тя само учи. Когато вечер се прибирам в стаята, редовно я намирам над някоя книга. И когато си лягам, и когато сутрин се будя, тя винаги е над тези книги. Все едно не си сменя позата. Надявам се, че това не е нормалното студентско поведение. Сигурно не всички следват така. Надявам се, че от мен не се очаква такова нещо.

Отидохме заедно на вечеря. Не е от най-приказливите. Казва, че е минало прекалено малко време от това, което ѝ се е случило в Босна. Не знае какво става с баща ѝ, вече трета година.

Намръщения днес беше при мен. Торможеше ме със своите свръхпотентни, псевдосексуални бръщолевения и недвусмислени намеци. Аз само въртях очи и гледах горката ми съквартирантка, която не каза нито дума, докато той беше тук. Тогава, когато най-накрая реши да си тръгне, го изпратих до входа на блока, където кретенът изведнъж ме целуна. Разкарах го и се върнах горе, а там съквартирантката ми лежеше на леглото и плачеше. Нищо не казах, само си взех якето и излязох да вечерям. Когато се върнах, отново беше в нормалната си поза на масата. Нещо с нея не е съвсем наред.

Намръщения е идиот и глупак. Не знам какво му е в главата, за да си мисли, че има каквито и да е права над мен. Вчера за малко да се сбие с някакво момче, което уж говорело нещо лошо за мен. А знам, че не е. Момчето само ми хвърляше погледи,

хвърлях му и аз, беше много добър и интересен, но глупавият Намръщен трябваше да се намеси. Мразя го тоя кретен! Утре ще му кажа, че повече нямам нищо общо с него.

viii

Всички заедно отидохме на кино в общежитията на Сава и той изведнъж стана страшно романтичен, а аз, гъската, наистина не мога да казвам не. Не мога да устоя на нежността и това си е. После се целувахме край езерото Ярун, а той настояваше да отидем у нас, но не си и помислям да го водя там, при моята съквартирантка, не желая отново да гледам такива сцени. Мръзнахме до полунощ и след това всеки пое в своята посока.

ix

Днес се върнах от университета, а тя седеше на масата, захлупила с ръце лицето си и хлипаше. Книгите пред нея бяха буквално мокри от сълзите. Наистина не знаех какво да направя или да кажа. Седнах до нея на стола и я прегърнах. Тогава дълго плака на рамото ми, а аз не знаех какво да направя, какво да кажа. Тази поза, ние двете на един стол, ми беше непоносимо неудобна, а за нея ми беше неопикуемо жал. Какво да я правя?

„Амра?“

x

Била е на деветнайсет години, когато започнала войната. Когато нахлули в Бръчко, тя и семейството ѝ били съвсем неподготвени и шокирани. Както и всички сигурно. Сякаш никой не очаквал това. Можело е да се предусети, можело е да се предвиди, пишело е, накъдето и да се обърнеш, но хората трудно приемат злото, дори когато е очевидно. Хората не искат да вярват в злото. Отвели баща ѝ. От тогава чула само имената на някакви лагери, но и това не е сигурно. След четири месеца, тя и майка ѝ някак стигнали до Швейцария. Плаче, когато и да се сети за всичко това.

И двете добре си поплакахме и заспахме. Сутринта всичко изглеждаше по-добре.

xi

Бях с Намръщения в зоологическата. Разхождахме се и си говорихме хубаво. Обяснявах му защо няма смисъл повече да сме заедно. Било, каквото било, станало,

каквото станало и аз искам да продължа напред. Той упорито искаше да си спомня колко ни беше хубаво. Аз упорито си спомнях колко по-хубаво можеше да ни бъде, ако той не беше такова магаре и как наистина не ми се минава отново през всичко това. Тогава той казваше, че това няма да се повтори и че ще е нещо ново, а аз казвах, че няма да бъде нищо ново. Знам си го, и той си ме знае, и тук няма нищо ново, а аз бих желала да се запозная с нови хора и да слушам нови истории. Тогава той отново настояваше да си спомня колко ни е било хубаво и разговорът непрестанно се въртеше в кръг, точно както и ние в зоологическата. Намръщения говореше глупости, маймуните крещяха, а аз на моменти трудно ги различавах.

xii

Днес отново станах причина за поредния скандал. Намръщения успя да ме убеди да отидем в моята стая сутринта, докато съквартирантката ми е в университета. Не знам как можах да бъда толкова глупава. Тя дойде в най-неподходящия момент. Докато си закачаше палтото, от банята излезе Намръщения, гол и мокър. Вкамених се от израза на нейното лице, а глупавият Намръщен, без да има представа какво се случва, не благоволи да прикрие собствения си срам, а гордо се перчеше из стаята. Тя само побягна без думи.

„Това е последната глупост, която направи, Намръщен. Тръгвай си!“

„Сега пък какво? Защо? Дреме ѝ на оная работа, можеше да се усмихне и готово!“

xiii

Не помагаха никакви извинения. Каза, че е добре, че е малко чувствителна и че съжалява и продължи тъпо да гледа в книгата. Наблюдавах погледа ѝ. Очите ѝ не гледаха в буквите.

xiv

Ивана казва, че Намръщения е глупак. Типично себично-обсебващо влюбено мъжле, каквито трябва да се избягват. Такива винаги някак те смачкват, точно заради емоционалната страна на женската ни същност, която винаги се размеква, когато видим какво са в състояние да направят някои мъже за нашата любов. И нека не се залъгвам с класическите заблуди като: сигурен секс или добър секс, или хубави, общи спомени.

Жената винаги може да получи секс, когато го желае, и то не какъв да е, а истински секс от мъж, който наистина я обича и уважава. На пълноценната мъжка любов ѝ трябва поне ден и половина. И нека не се притеснявам за добрия секс, като че ли следващият би могъл да бъде лош. Не, мила, ще видиш, всеки следващ е все по-голям майстор, а ако не е, нищо не те задържа при него. А хубавите общи спомени? Това е смешно! Какво е това въобще?

xv

Амра не говори с мен вече няколко дни. Не мога повече да издържам в тази стая. Разпитвах как се сменя съквартирантка.

xvi

Днес е някак различна. Изглежда, че майка ѝ идва в Загреб, на посещение или нещо такова. Тя въобще не е на себе си. Нервно ходи из стаята и креши. „Не я искам тук! Не я искам тук!“ само повтаря и се върти из стаята.

xvii

Според съветите на Ивана продължавам напред. Срещнах в стола онова готино момче и си позволих един глупавичък разговор. Той прие играта и ме покани на кафе. Кафето беше сладко, много сладко и сигурно ще пием още някое заедно. Донякъде играех *hard-to-get* според съветите на Ивана и съм доволна. Сега съм любопитна за продължението на историята.

xviii

Карат се, бият се, след това се прегръщат, целуват се и плачат, дълго плачат. След това отново нещо се заяждат и накрая отново плачат. А аз през цялото време си държа уокмена на главата и опитвам да попия нещо от проклетите записки. Амра е груба с майка си, през цялото време я отблъсква и настоява да я остави на мира. А когато тя отидеше в хотела, където спеше, Амра ридаше дълго в тишината. Съжалявам, но не знам какво да правя. Искаше ми се да отида и да я прегърна, но се боях да вляза в живота ѝ. Боя се, че не съм дорасла за нейните кризи.

xix

Снощи се засякохме на входа на банята. За първи път я видях полугола, всъщност видях само ръцете ѝ, които, чак сега схванах, винаги скрива. И на двете ръце имаше големи и ужасяващи белези на китките. Вледених се и сапунът ми изпадна от ръцете и се счупи. Тя бързо се покри и побягна в своя ъгъл на стаята.

xx

„Моята съквартирантка е опитала да се самоубие“, казах сутринта на Ивана.

„Това тази, същата ли е, която плаче, когато види курче?“

Амра носи в себе си нещо ужасяващо и ме е страх от това, неопишимо ме е страх. Не се осмелих да се върна в стаята, а изкарах насила Малкия на кафе. Обърках се плановете ми да изглеждам безразлична, но много исках да поговоря с някого.

„В Босна са се случвали страшни неща. Кой знае какво е видяла или преживяла“, каза той.

„Какво да правя? Не знам как да се държа.“

„Бъди добра.“

xxi

Ивана е глупачка, още по-голяма от Намръщения. Двата са създадени един за друг. Дойде днес и направи някаква сцена пред Амра. Някакви истории от личния ѝ опит за мъжете и техните гледни точки. Тя сигурно мисли, че Амра си е рязала вените заради някой бивш или нещо такова. Малко ми трябваше да я изхвърля през прозореца. А когато Амра се разплака и Ивана започна да я утешава с нейните глупости от типа „всеки следващ е все по-добър“, тогава наистина ми прекипя и само отворих вратата и казах: „Изчезвай!“

Нямаше думи, с които сега можех да се извиня. За моя голяма изненада, не ми се наложи. Амра дойде при мен, прегърна ме и каза: „Извинявай.“

xxii

Когато „освободили“ Бръчко, разпространили изявление, с което казали, че нищо няма да се случи на никого. Променила се е държавата и властта и това е всичко. Но било далеч по-различно. Влизали в къщите и апартаментите и грабели всичко, което могат. Никой не можел да им направи нищо. Никой дори и не искал, всички били парализирани от страх. Можели само да чакат и да се страхуват. Идвали и у тях няколко пъти. Търсели злато, марки, биели баща ѝ и си тръгвали. Тогава една вечер просто го отвели. Съмнение за терористична дейност или нещо също толкова безсмислено. От тогава десет пъти чула, че е жив и двайсет пъти, че е мъртъв.

xxiii

Целият уикенд останахме затворени в стаята. Приготвих ѝ чай и донасях храна от стола. Пиеше Аспирин, Диазепам и разказваше. Това беше като терапия, като лечение след нервен срив. Всъщност беше точно това. Имаше температура и треска. Казва, че майка ѝ я влудява. Не може повече да я понася. Когато е край нея все едно отново е в Босна. Тогава се връща и треската.

xxiv

Разказваше как са ги малтретирани и унижавали. Как са ги мъчели физически и психически. Как правели така, че да усещат, че техният живот не струва абсолютно нищо. Как гледали, че техни приятелки и съседки влизат в стая, от която повече никога не излизат. Тогава заплака и дълго не обели нито дума.

Не успя да ми разкаже цялата история. Казва, че не може. Че иска, но не може. Тогава се завива с одеялото и трепери. Аз я прегръщам и треперя заедно с нея.

xxv

„Бях глупачка. Въобще не ми дойде наум...“

„Беше глупачка, Ивана. И е време да започнеш да мислиш за нещата, които не ти идват наум.“

Бяхме заедно на кафе. Разказа ми как Намръщения дошъл при нея и колко зле се чувствал заради мен и заради всичко останало. Обясних ѝ, че не ме е грижа за него, че се появи Малкия – точно такъв, какъвто ми трябва.

„Но Намръщения всъщност е толкова добър и изглежда, че наистина те обича.“

„Вземи го тогава.“

xxvi

Заведох Амра в зоологическата. Има нещо в тази зоологическа, което влияе странно на човек, заради всичките тези животни, затворени в своите малки затвори или заради тази лоша имитация на дива природа. Пумата, която нервно се върти в клетката. Тигърът, който незаинтересовано гледа през посетителите. Тази някаква колективна апатия сред всички животни. Парализа на желанията. Седяхме пред тигъра, пиехме сок и говорехме. Тя говореше, аз треперех.

xxvii

Била е на деветнайсет, девствена.

С всеки залез кошмарът се повтарял. Един тип се връщал всяка вечер. Заплашвал, че ще ги убие, споменат ли за това на някого. Отвеждал я всяка вечер в стаята и там я изнасилвал по няколко пъти. Майка ѝ оставала в кухнята и плачела. Винаги идвал с още някакъв със същата униформа. Този стоял навън с пушка и чакал. Знае, че винаги я предлагал и на него, все едно е цигара, но той не искал. Знае името и фамилията на своя изнасилвач, знае точно как изглежда, от къде е, знае всичко за него. Помни всичко, сякаш това би могло някога да промени нещо. Не се надява, само помни.

Често идвал пиан. Веднъж дошъл с още двама и всички ѝ се изредили. Не я отвели дори в стаята, ами правели това там, пред майка ѝ. А пушката оставили до леглото. Гледала пушката, гледала и майка си. Изпращала ѝ погледи на отчаяние. Но майка ѝ била прекалено уплашена, за да се осмели на каквото и да било. Гледала пушката и мислела какво би се случило, ако скочи за пушката. Ако я вземе и се спаси. Ако ги убие и ако се самоубие.

Това продължавало със седмици. Ден след ден, понякога и сутрин, понякога и през нощта. Понякога идвал и ѝ казвал, че съжالياва, че я е малтретирал, че я обича, само че не може да се контролира. Понякога бил нежен. Понякога ги биел. Накрая дошъл с някакъв офицер и натоварил нея и майка ѝ в камион. Казали им, че е наредено,

че всички свободни жени трябва да работят за сръбската войска. Казали им, че ще работят в мотел извън Зворник. Ще чистят и ще работят в ресторанта.

xxviii

Заведох я на кафе заедно с Малкия. Предпазливо и внимателно. Предупредих го. Беше супер. Малкия е толкова умен и предпазлив, нещо толкова по-различно от Намръщения и Ивана. Говорихме си за всичко, за първи път видях Амра да се смее. Беше като водопад. Тя просто е сама. Тя си няма никого, тя няма приятели. Точно това ѝ трябва.

xxix

Малкия е толкова добър. Прекарахме цялата нощ в неговото легло, разговаряйки.

xxx

Разказа ми как едва в мотела започнал истинският ад. Изнасилванията били системни. Всички жени, които „работели“ там, били повече от петдесет, преминали през най-страшните възможни мъки на ада. Опирали им нож в гърлото и ги заплашвали, че ще ги заколят. Гаврели се с тях по възможно най-бруталния начин. Карали ги да правят невъзможни неща. Често изпадала в безсъзнание. Поливали я със студена вода, за да дойде на себе си, а някой вече бил върху нея. Тогава отново изпадала в безсъзнание. Чула глас, който казал, че ѝ трябва куршум в челото, че не става за нищо. Искала някой да направи това.

xxxi

Когато не разказваше своите истории, Амра ставаше по-жива и по-весела. Някаква стена в нея бавно, съвсем бавно се топеше. Така Малкия и аз решихме да я вземем на един купон. Да внесем малко живот в нейния собствен. Дълго я убеждавахме, накрая отстъпи.

Щом влязохме, в навалищата видях Намръщения. Това трябваше да бъде достатъчен знак да се обърнем и да си отидем, но нали съм глупачка, исках да потвърдя за себе си, че тоя кретен въобще не ме интересува и че нищо не значи тук ли е или не е. Все пак останахме. Седяхме в ъгъла и леко си попийвахме. Даже убедихме и Амра да

пийне нещо. И тогава се започна. Намръщения някак успя да ме отмъкне, защото уж трябвало да разговаря с мен за нещо важно. Малкия се изгуби в навалищата, защото искаше да танцува, но всъщност ревнуваше, понеже Намръщения ме отмъкна, само че не искаше да покаже това пред Амра. А Амра остана сама. Тогава пуснаха Партибрейкърс.

„Купих пръстен, купих пушка,

едно от двете ще хвърля в реката“⁵

xxxii

Едва след два часа тръгнахме да я търсим в стаята. Заключено. Ключът – отвътре.

„Амра! Амра, отвори!“

„...“

„Амра, отвори, ние сме!“

„Не.“

„Амра, притесняваме се! Наред ли е всичко?“

„...“

„Амра, отвори!“

„Не.“

„Моля те. Трябва да отвориш.“

„Не мога. Искам да бъда сама.“

Седнахме на пода и се облегнахме на стената. Мълчахме два часа и се държахме за ръце. Тогава ключът във вратата се завъртя. Малкия си отиде вкъщи, а аз без думи – в стаята. Лежеше в леглото завита презглава. И аз направих същото.

xxxiii

Тази музика, този език, тя не може да ги търпи. На този език я изнасилвали.

⁵ Превод от сръбски – „Kupio sam prsten, kupio sam pušku, / jedno od ta dva bacicu u reku.“

Аз я прегръщах и я молах да ми прости, че я оставих там. Тя ме молеше да ѝ простя, че се е държала така. Простихме си една на друга и изплакахме всичко от себе си. Тя каза, че три години не е говорила с никого повече от няколко думи. Че съм всичко, което има и че не иска да се чувствам зле заради нея.

xxxiv

„И... как се чувстваш?“ Ивана духаше току-що лакираните си нокти.

„Зле“

„Заради историите?“

„Заради всичко.“ Духах и аз. На вятъра.

„Как сте ти и Малкия?“

„Зле.“

„Защо? Не върви? Мислех, че той е идеален.“

„И е... Но.“

„Вече доста време сте заедно.“

„Да“

„И... не сте?“

„Не.“

Не знам. Не мога, не знам, не мога. Сега това е някак по-различно. Винаги пред очите ми е Амра и всичко това. Сънувам лицето ѝ, как крещи. Малкия е толкова добър, Малкия е прекалено добър, но аз не мога. Той се прави, че не е важно, но виждам в очите му, че е. Не знам. Като че ли всичко това се е случило на мен, а не на някой друг. Сънувам се в смръдливите стаи, пълни с безкрайна омраза.

xxxv

Нарекли мотела, в който били заточени бордей. Довеждали хора от всички страни и ги карали да изнасилват. Имало и един млад, може би на дваайсет. Никога нямало да забрави неговите очи. Накарали го да легне върху нея. Трябвало да се

съблече гола и той легнал върху нея. Клател се неловко, както очаквали от него. Това било заповед. Но нищо не правел. В един момент я погледнал в очите. Било ѝ жал за него.

xxxvi

Малкия ми намери някакви книги за войната в Босна. Прелиствам ги само когато Амра е навън. Книгите посочват двайсет хиляди изнасилвани жени, но не броят онези, които са изчезнали и не са преживели.

xxxvii

Утре отново идва майка ѝ. Иска да бъда до нея. Не може повече да я понася. А сама не може изобщо да я понася. Искан да ми обясни защо, какво не е наред. Каза, че майка ѝ никога не е преживяла това, което тя, макар че през цялото време били заедно. В хотела майка ѝ само чистела и готвела, била им прекалено стара и не я закачали. Никога не е... Тук заплака. Останах объркана.

xxxviii

Още не вярвам на това, което видях. От кой свят идва майка ѝ? Започна спокойно, малко недоверчиво. Амра се измъкваше, майка ѝ настояваше. Тогава започна да говори за ученето. Майка ѝ не одобрява, че учи. Не можех да повярвам. И това още не е нищо. Тя не одобрява, че живее така, както живее, че е такава, каквато е. А моята голяма глупост ме накара да питам каква е. А само исках да застана в защита на Амра. Виждах, че вече се отдръпва в своя ъгъл.

„Каква е тя?“ Попитах аз. Тя ме погледна, като че ли съм символът на злото, спуснат в тази студентска стая.

„Обезчестена.“

xxxix

Жената и нейната невинност са светини, каза майка ѝ. Зли духове и проклети хора хвърлили срам върху нейното семейство. Повече я боли какво са сторили на Амра, отколкото, че са убили мъжа ѝ. Би предпочела и тя да бъде убита, отколкото да е така обезчестена. Аз се свих на леглото и плаках. Не можех да слушам това. Сега Амра извика. Викаше на майка си, отново се караха, а аз вече не бях там.

xi

„Според Корана изнасилените момичета и жени не носят никаква вина. Би трябвало да бъдат почитани като мъченици, чийто живот е съсипан в тази грозна война. Жените са морално чисти. Грях е да се гледа на тези жени с презрение, защото са преживели страшни неща.“

Хазрат Мирза Тахир Ахмед, върховен водач на Ахмадийското ислямско движение в света.

Ужасяващ е светът, в който такива неща трябва да се изрекат. Моят дом.

xli

Амра ме заведе на кафе. Не знаех дали да ѝ се възхищавам, или да се боя от нея. Всичко, което се е случило, всичко, което понася... Мрачно гледам в кафето си, черната утайка зад очите. А тя се смее и се весели. Косата ѝ е красива и мека. Очите ѝ блестят. Прелестна е. Прелестна си, приятелко моя. Слънцето е твоят грим. Най-красивата си сред жените.

xlii

Намръщения днес опита да влезе в стаята. Уж имал нещо важно да говори с мен. Амра не го пусна. Развиках му се и го изхвърлих. Наслаждавах се на това.

xliii

Някъде миналото изчезва. Някъде прескачаме стената и повече не се обръщаме. Някъде нашите стари болки престават да ни болят. Трябва да съществува това Някъде.

Разказа ми края на историята.

xliv

От някакъв трафикант купили югославски паспорти. През Белград стигнали до Берн, заедно с още някакви босненски жени. Там за първи път била при добър лекар. Диагностицирал ѝ трипер и спонтанен аборт от преди няколко месеца. Лежала в болница два месеца. Опитала да се самоубие. Шест месеца в бежански лагер в Берн. Още един някъде в Австрия. Тогава ги приютили някакви далечни роднини от остров Муртер. Там останали две години. Тя вече не издържала. Трябвало да си отиде.

Трябвало да остави майка си и миналото, и всичко. Учила цяло лято и се записала в университета, получила общежитие. Ново начало.

xlv

Само трябва да намери още сили. Само трябва да го иска. Силата е тук. Вътре.

xlvi

Докато сутринта си взимах душ някакво момче почука на вратата и търсеше Амра. Изглеждаше ми смутен. Тя се върна още по-смутена от коридора, където говореше с него. Изчерви се, когато се усмигнах. Сияеше.

xlvii

Навън е слънчево, денят е прекрасен. Малкия дойде и ме покани на разходка. Разбира се, Малък. Любов моя.

Лидия

Желимир Периш

i

Месото трябва няколко часа да се маринова в мляко, след което ще бъде много крехко и ще се топи в устата. Не трябва да използвате купена галета, а я направете сами. Вземете стар хляб (най-добре от вчера) и го смелете в блендер. Трохите ще бъдат големи и ще държат отлично сместа за паниране. Месото се овалва първо в брашно, след това се потапя в яйца, после в галетата и се слага в нагорещено олио. Пържи се от двете страни по четири минути. Вади се от олиото и се оставя няколко минути на салфетка да се изцеди. След това го поставете в съд под капак, за да се задържи сочно до сервирането.

ii

Медея много ми харесва, защото показва как жената трябва да бъде еманципирана, което означава, че трябва сама да си бъде господар и да се бори за това с всички средства. За да се стигне до целта, могат да се използват всички средства, ако тя е оправдана, затова Медея ми харесва много и мисля, че всички момичета трябва да имат за пример такива жени, каквато е Медея, а не каквито са певиците или актрисите, защото те нямат истински проблеми в живота, а само по телевизията.

iii

Задушете в олио ситно нарязан лук и целина за пет минути. Добавете морковче, тиква, нарязана на ситни кубчета и тиквичка. Последните пет минути добавете броколи. Може и други зеленчуци. Колкото повече различни зеленчуци, толкова по-хубава супа. Варете двамадесет минути. Добавете черен пипер и сол, разбъркайте, след това отделете няколко парчета от тиквата, а останалото разбийте с пасатор, докато не се получи хомогенна, гъста супа. Накрая върнете отделените парчета и сервирайте. Когато кусате с лъжицата и попаднете на такива парчета, те създават особено удоволствие и наситен аромат.

Всичко е сервирано, а още ги няма. Сега закъсняват почти половин час. Марко мрази, когато му се обаждат само за да го питат къде е. Миналата седмица закъсняваше всеки ден след работа, а малкият винаги оставаше последното дете в градината. Казва, че седи на дивана съвсем сам и гледа вратата, чакайки някой от нас да се появи за него. Мразя се, че не се научих да карам. Всеки ден се мразя заради това.

Медея не ми харесва, защото не ми харесва нито една гръцка драма, защото това са истории стари хиляди години и нямат връзка с сегашния живот, а и са написани така, че никой нормален не може да ги чете. Все едно, че е някаква магьосница а незнае нито една магия. Най-много да му натрови наметалото, а за това не трябва да си магьосник. Ако е истинска магьосница би трябвало без проблем да ги нареди всички и всичко да бъде на нейното.

Ядоха общо пет минути. Нито единият, нито другият не искаше да яде супа, а се тъпчеха с панирано пилешко. Марко сложи в устата си няколко парчета и каза, че трябва да се връща на работа, облече си якето и тръгна. Погледнах часовника, минали са точно десет минути, откакто влезе в апартамента и излезе от него. Не си свали обувките, нито си изми ръцете. Йосип изяде три парчета панирано месо, седна на дивана и пусна детско. Нито един не прибра, каквото и да е от масата.

Обади се Хървое. Първо мрънкаше неразбираемо, а след това каза, че идва следващата седмица. Защо идва, да не се е случило нещо? Ще повтарям годината, мамо, казва. Така казва: ще повтарям годината. Защо чак следващата седмица? Ела веднага. Трябва да направи още някои неща. Цяла седмица? И през уикенда? Какво имаш да правиш през уикенда?

Медея е история за пропаднал мъж и жена, която се бори срещу злото у мъжете. За да се възпротиви на това зло във формата на penis, трябва да го удари

там, където най-много го боли – в топките. Символично в тази драма тестисите на Язон представляват неговите двама сина – Мермер и Ферет. Затова гневът на Медея към мъжът ѝ, който е метафора на фалос, много ефективно е насочен към неговите тестиси.

Ох, боже, Лана.

Лана има две големи сребърни топчета, които пробождат веждата ѝ. Аз не мога да я погледна в очите, защото това е толкова агресивно, толкова близо до окото, едното ѝ топче е постоянно оплетено в мигли. Очите ми се насълзават всеки път, когато опитам да погледна в нейните.

xi

Йосип заспа в осем, Марко дойде в девет. Каза, че не го държат краката, съблече се и отиде под душа. Каза, че са към края на проекта и че сега трябва всички заедно да стиснат зъби и ще успеят. Че пътува утре за Будапеща. Връща се в понеделник. Какво ще правиш през уикенда в Будапеща? Ще работим, трябва да приключим, няма време, трябва да работим и през деня, и през нощта, махна с ръка. Обади се Хървое, казах аз. И на мен ми се обади, каза той. Какво ще правим с него? Нищо.

Можеш ли да ми изгладиш онези две ризи, летя в два? Мога. И отиде да спи. На масата ми останаха двайсет и седем домашни.

x

При гладенето на риза трябва да се започне от яката. Да се глади външната страна от горе към средата. Гърбът и гърдите да се гладят в една посока от ръба към яката. Ръкавът да се прегъне по дължината на шева и да се изглади от двете страни. За да не остане ръб, ръкавът трябва полека да се върти. Носи ли вашият мъж ризи, добре би било да инвестирате в дъска за гладене на ръкави.

xi

Синът ми ще повтаря годината. Значи след всичко, ще повтаря. Прекалено много ли му позволявахме или прекалено много го притискахме? Сгрешихме ли някъде? Това наш грях ли е или негов? Ясно ми е само, че не е „наш“. Марко се интересува от обучението му, колкото от ръбовете по ризата си. Или по-малко.

Драмата много ми хареса заради атмосферата и класическите ценности. Аз я схванъх така че през драмата възвеличават ценностите на брака и вяността. Ако аз се намирам в такава ситуация, щях да постъпя съвсем по-различно от Медея, не защото Язон не го заслужава, а защото отмъщението е много важно нещо и с него може. Все пак много ми хареса, а най-много ми хареса първия стих: „О, корабът Арго да не бе прехвърквал на Колхи към далечната земя през тези тъмносини Симплегади! И никога в леса на Пелион високи, да не бе отсичан бор на смелите юнаци за весла! Те тръгнаха да дирят за Пелей туй златно руно!” (превел Александър Балабанов) Мисля, че този стих говори много за красотата на тази творба.

Идеалната закуска трябва да съдържа овесени ядки, които по-дълго се задържат в стомаха и са съвършеният продукт за сутринта. Смесете чаша овесени ядки с няколко лъжици слънчогледови семки и сухи червени боровинки. Залейте ги с нискомаслено мляко и ги дръжте в затворен съд в хладилника до сутринта. На сутринта ядките ще са омекнали и ще имате вкусна хранителна закуска и добро настроение.

Значи синът ми ще повтаря годината. И вместо да дойде вкъщи, остава още няколко дни там, да работи – какво? Да си оправи документите? Какви документи? Да се напие вероятно. Да пие с приятелите си в общежитието и да върши глупости. Да изкара от главата си всички тези месеци неуспешно учене. Може би има приятелка? Може би трябва да се сбoguва с нея? Какво въобще знам за него? Какво ми говори за себе си? Кога разговаряме? Синът ми ще повтаря годината, а аз дори не знам защо.

Два пъти опитвах да чета това, но нищо не разбирах. Затова трябваше да прочета преразказаната версия в интернет. Уважавам четенето и класическата литература, но смятам, че четенето на Еврипид в оригинал е неоправдано и трудно и че сигурно съществуват и по-добри начини да се предаде на учениците това, което трябва да се предаде. Защото, ако става дума за красотата на текста, тогава днес това сигурно не важи, а ако това е заради историята, тогава тази история може да

се разкаже и някак по-модерно като филм или сериал, а не учениците да се насилват да четат текста, какъвто е сега.

xvi

Обадих се на майката на момчето, което ходи с Йосип на градина да я питам дали може да го доведе, когато отиде за детето си, но синът ѝ хванал някакъв вирус и не ходи на градина. Остава ми значи да отида за него с такси. Или с автобус. И едната, и другата възможност ще отнемат най-малко час. Мразя се, че не се научих да карам. Мразя се, че стигнах до ситуация да завися от чуждото благоразположение.

xvii

Йосип ме посрещна с кървави устни и окървавена блуза. Каза, че се сбил с малкия Матия. Защо? Защото трябваше. Защо трябваше? Така. Защо така? Защото така.

Възпитателката нищо не знае, това не се случило в нейната смяна, тя мислела, че е паднал по стълбите. Чудесно. Как се грижат за детето ми, направо чудесно. Не са в състояние да контролират юмрука на едно петгодишно дете. И представа нямат дори какво правят под носа им.

Връщаме се с такси. Йосип за първи път се вози в такси. Чувства се важен. Хайде, Йосип, кажи на мама защо се сби? Вече ти казах, мамо: Така.

xviii

Петното първо трябва да се навлажни с леки втривания с гъба, натопена в каша, получена от сода бикарбонат и студена вода. Оставете намокреното петно час-два, за да започне да действа кашата. След това изперете добре дрехата и ако кръвта още си личи, продължете да търкате с каша и студена вода. Важно е да не използвате топла вода докато кръвта си личи. След това изперете дрехата по обичайния начин и петното би трябвало да изчезне. В случай, че нямате сода под ръка, може да свърши работа и крем за бръснене, а даже и сол. За по-упорити петна ще трябва амоняк или пероксид.

xix

Медея е егати путката, защото не си дала гъза на Язан и той трябвало да я намери другаде, и тя е откачила заради това на сто шибани страници.

Викаме родителите!

Тоя кретен, Андрия. Никога не се е случвало проблемно дете да има съобразителни и разумни родители. Ако детото създава проблеми в училище, ако е психопат и глупак, тогава неминуемо същите отношения и същата психоза ги има и при родителите. А вече познавам родителите на тоя малък кретен Андрия и не искам да си го причинявам отново.

xx

Обадих се на педагожката, ще се свърже с родителите на Андрия. Не мога повече да се боря с родители. Не мога повече да ги гледам как са същите като децата си и как ги подкрепят такива, каквито са, защото не виждат какво не е наред с тях. Или онези другите, които нямат представа какво наистина правят децата им в училище. Тях искрено ги съжалявам. Мъчно ми е да гледам как скриват шока, когато им кажем, че детето им по цели дни бяга от училище или как сме ги хванали да пушат марихуана зад сградата.

xxi

Значи синът ми ще повтаря годината, а аз не знам защо. Аз съм родител, който не знае какво правят децата му. Защо се бият? Какво правят далеч от мен? Но аз и не мога да знам това. Това не е моята роля. Моята роля е да им дам всичко, което мога, да ги науча как се живее и да ги оставя да живеят живота си сами. Ако това сега не се получава, то тогава вината не може да бъде тяхна. Прекалено млади са, за да потъват в собствената си кал. Обаждах ли им се достатъчно, достатъчно ли разговарях с тях? Достатъчно ли им повтарях какво трябва и какво не трябва? Какво, за бога, с нас не е наред? Нещо не е наред, нещо въобще не е наред и децата ми страдат заради това.

xxii

Драмата на Еврипид Медея ми харесва, защото разказва за семейството. Важен стих е този – „Но по природа слаба е жената, и само за сълзи е тя родена“, който описва отношенията в тогавашните семейства. Завръзката се случила, когато Язон изневерил на Медея и това е причината за цялата драма. В много връзки се случва мъжът да изневери на жената, затова и жената му отмъщава. Така и Медея му отмъстила, като пред очите му убива децата. Това е ултимативно отмъщение, защото е много по-добре отколкото да убие него, защото тази картина цял живот ще бъде пред очите му и няма да си помисли отново да изневерява на някого.

xxiii

Марко се върна сутринта в осем. Донесе на Йосип огромна кутия с играчки. На мен пък – прекрасна чанта. И на Хървое донесе някаква глупост, ще го чака в стаята. Доволен е, казва, че са свършили добра работа. Утре пътува за Дубровник, имат презентация. Трябва ли да му изпера ризите? Не трябва. В хотела е имало химическо чистене, всичко му е подредено и приготвено, нищо не трябва да правя. Целуна ме и побърза да заведе Йосип на градина. Имаше нещо гнило.

xxiv

Бащата на Андрия е архитект, има собствено студио в центъра. Майка му работи в данъчната администрация.

Чуйте, това е мъчение. Знаете ли какво имаше той за задача по химия? Трябваше да научи половината учебник само за един малък изпит. По цели ноци учеше тази химия, знаете ли какво напрежение е това за едно дете? Да се разберем, ние уважаваме училището. Значи, ясно му даваме да разбере, че няма нищо по-важно от училището. Но нали знаете, тук се намесва и футболът, той тренира два пъти дневно, това е много тежък режим. А ето, че точно преди две седмици в клуба дошли от Динамо и разпитвали за него. Но сами разбирате, че това е голямо натоварване за едно дете. А покрай всичките задължения в училище, той цяла нощ учи по химия. До пет сутринта. И ние не одобряваме неговия речник и поведение. Ние му казахме веднага – така в училище не може да се държиш. Трябва да завършиш училище с най-високи оценки. А сега – и този футбол, не му е лесно. Детето е под голям стрес.

xxv

Сварете свинските дробчета в подсолена вода и ги нарежете на ленти. Запържете лук и добавете нарязаните дробчета, чушка, чесън и малко брашно. След десетина минути залейте с вода и прибавете картоф, нарязан на кубчета. Към края добавете сол и черен пипер, дафинов лист и три лъжици винен оцет. Варете докато картофа се свари. Сервирайте в студените зимни дни с подходящо питие.

xxvi

Марко се тъпчеше с дробчета, толкова ги обича. Йосип и аз си поръчахме пица и му се подигравахме. След обяда всички бяхме сити и доволни. Малкият пусна детски,

Марко пишеше нещо на лаптопа, а аз останах на масата и ги гледах. Двамата хипнотизирани от екраните и аз хипнотизирана от собствените си мисли. Знам това отдавна, но досега нямаше причини да формулирам наистина тази мисъл: аз повече не обичам съпруга си. През тези осемнайсет години нещата всеки ден, стъпка по стъпка, малко по малко, се развиваха в някаква посока, която не исках или не можех да осъзная. Вярвам, че всичко това е съвсем естествено и ако ситуацията не беше такава, каквато е, никога нямаше да се наложи да формулирам тази мисъл. Знам, че всеки ден не може да бъде същият като първия и че любовта е река. Знам всичко това, разбирам и приемам всичко, но детето ми ще повтаря годината! Детето ми ще повтаря годината и аз сега, най-накрая, знам защо. Защото повече не обичам мъжа си.

xxvii

Медея разказва за ситуацията, в която се намира жената, след като нейният мъж се ожени за друга. Медея не може да му прости това, защото е жертвала своето потекло и много други неща, за да бъде с него, а той сега я оставя. Но тази гръцка трагедия има и другата страна на медала, защото постъпката на Язон не е напълно неоправдана. Той решил да се ожени за дъщерята на цар Креон, защото съществуването им било под въпрос понеже и двамата били изгнаници и бягали. Женитба в царското семейство би им донесла сигурност и той ѝ казва това открито, но Медея е сляпа в своята болка и затова решава да му отмъсти. Тази драма, въпреки че е написана преди повече от хиляда години, е актуална и днес, защото много семейства се намират в същата ситуация. Затова Медея много ми харесва и се радвам, че я имахме за четене, защото мисля, че от нея може да се научи много.

xxviii

Марко отиде в Дубровник и ми остави достатъчно време да обмисля нещата. Коя съм и къде сме, и къде отиваме? Осемнайсет години е страшно много време. Нашите деца са големи и са ни скъпи. Толкова много сме преживели. И все пак, толкова малко от това е останало в мен. От ден на ден, без да мисля за собственото си щастие, осемнайсет години отлетяха. И сега последиците от това, че не мислех за щастieto, се отразяват на децата. Те не заслужават това. Те заслужават искреност и истина. Това е мой дълг. Да спра с тази лъжа.

xxix

Обади ми се бащата на Андрия. Те се разделят, това е проблем, моли за разбиране. Не говорят за това, но то се случва и влияе на Андрия.

Всичко влияе на децата. Нещата никога не са прости, всичко има своите последици. Невъзможно е да се запази съвършеното състояние, но поне можем да опитаме да намалим злото.

xxx

Моите деца няма да бъдат жертви на каприз.

xxxi

За опаковане на дрехите е важно да имате, колкото може по-голям куфар, по възможност с колелца. Опаковането трябва да започне с палтата и якетата, с най-големите дрехи, които да са на дъното. След това сложете останалите дрехи по правилото: от главата към краката. Шапката, шала, тениските, потниците, ръкавиците, след това пижамите, панталоните, накрая бельото и чорапите. Обувките опаковайте в отделни пликове и ако е възможно, сложете ги в друго отделение.

Не трябва да препълвате торбата, защото дрехите ще се смачкат. За да се избегнат мачкането и ръбовете по тениските, ризите, полите и жилетките, трябва да ги намотаете на руло. Трябва да закопчаете ризите, панталоните да прегънете по дължина, а после наполовина. Официалните дрехи трябва внимателно да отделите с найлонови тобрички.

Преди опаковането е полезно да направите списък на нещата за по-добра организация.

xxxii

Имам седемнайсет тениски, осем ризи, седем поли, пет рокли, пет панталона и пълно пликче с бельо. Пантофи, ботуши, три чифта обувки, маратонки и два чифта сандали. Всичко мое се побира в три сака. Имам само един, останалите ги използва Марко за пътуванията си.

Когато изпразних своето крило на гардероба, прегледах и всички останали гардероби и шкафове, търсейки още нещо в този апартамент, което е само мое. Зад кутиите на Марко със записки и книги от университета, намерих плик с порно филми. Един по един, изгледах всички.

xxxiii

Медея е история за изкривяването на едно общество без вяра в Бога. Медея е детеубийца, както Библията ни учи това е най-гнусната постъпка, която няма оправдание. А нейният мъж Язон е измамник, който няма морал и живее в грях, защото се жени за богата жена, въпреки че вече е женен. Древните гърци са пример как обществото се развива без Бог и защо Бог е изпратил своя син Исус Христос на земята да спаси света.

xxxiv

До порното стояха стари книги. Кутията със записките от университета не съдържаше нищо особено. В неговия гардероб има само дрехи. Прерових коша за пране, търсейки това, което е изхвърлил след Будапеща. Нито едни гащи, няколко чорапа и панталони. Празни джобове. Изсипах чекмеджето от бюрото на масата. Няколко сметки. Трамваен билет от Будапеща и сметка от ресторант. Платена в 00:12. Останалите сметки вероятно е предал на фирмата като разход. Тези двете не е.

xxxv

Съпруг, който изневерява на жена си може да се познае по някои общи симптоми. Съмнителен може да бъде всеки мъж, който необяснимо е променил своите навици: отива и се връща от работа в необичайно време, има нови задължения извън къщи, за които не говори много, внезапно е решил да е на диета и да прави упражнения, взима си душ веднага след като се прибере откън, крие мобилния си телефон или трие хронологията на обаяданията и се отдръпва настрана, за да проведе някои разговори. Има ли необяснима промяна в сексуалните навици, също може да се заподозре възможна изневяра.

xxxvi

Марко се върна късно вечерта. Погледна своите разхвърляни неща и се учуди. Няма представа какво се случва. Избухнах. Той отрече. И двамата викахме. Йосип се

събуди с плач. Аз продължавах. Ударих го. Той викаше. Ударих го отново. Взе същите куфари, с които дойде и излезе. Взимах нещата му от пода и ги хвърлях след него през прозореца. Йосип не спираше да плаче.

xxxvii

Успокоителните трябва да се взимат с чаша вода. Дозата е най-добре да се разпредели за деня – сутрин и вечер, но ако е необходимо може да се изпият и наведнъж. Не трябва дозата да се превишава повече от два пъти. Не трябва да се пие алкохол, защото засилва действието на лекарствата. След хапчетата трябва да се отпуснете и дълбоко и бавно да дишате. Помага и физическата активност, дълга и бърза разходка или каране на колело. По-добре е да не оставате в апартамента и да избягвате готвенето и домакинските задължения, за да не предизвиквате негативни мисли. Главата трябва да се проветрява и да мислите за хубави неща.

xxxviii

Майката на един от приятелите на Йосип го заведе на градина и ще го върне следобед. Днес нямам часове. Остана ми да прегледам само още няколко домашни до утре. Денят е невероятно слънчев.

xxxix

Йосип постоянно плаче. Не е тъжен само когато се хипнотизира с анимационни. Върна се Хървое. Къде е татко? Мога ли да говоря с теб? Какво се случва? Сине, остави ме, не съм в настроение. Само ме остави на мира.

xl

Мамо, отивам в Индия. С доброволческата организация отивам в резерват за слонове, ще работим със застрашени животни. Това не го реших изведнъж, доброволец съм вече цяла година, това е само продължение на всичко, което правих досега. Затова се отказах от биологията. Не искам да уча, не искам да живея така. Опитах и разбрах, че не е това, което желая. И само трябва да кажа, че това няма връзка с вас. Ти и татко ми дадохте всичко, което някога ми е трябвало, винаги сте ме подкрепяли и знам, че ще го направите и сега. Трудно ми е да разбера какво се е случило между вас, но се надявам, че няма да продължи дълго. Обичам ви.

Драмата Медея е много важна драма, което може да се разбере от това, че например някои мотиви от тази история са живи и до днес в различни песни. Например Балашевич е изпял това в един стих, който гласи: „Понякога тръгвам и аз след златното руно“⁶ и разказва за мъжа на Медея Язон, как търсел златното руно и кога се запознал с Медея. Това ни показва как всички са недоволни от това, което имат и например търсят златното руно. Това, което научихме е, че дори и ако намериш златното руно, то не ти гарантира щастие, както видяхме в драмата, а например същото може да се види и днес. Например, често се говори как спечелилите от тотото стават нещастни.

⁶ Превод от хърватски – „Ponekad tragam i ja za zlatnim runom“

Силвияна

Желимир Периш

i

Нарече ме *зло*. Нарече ме *зло*. Лъжкиньо и измамнице, махай се от мен, колко пъти те виках, колко пъти не идваше, колко пъти се правеше, че не чуваш, колко сплетни изплете, знам какво искаш от мен, искаш да умра, това искаш, искаш да умра и да продадеш апартамента, парите ми искаш, всичко знам, но ще си платиш, не се притеснявай, всичко знам, за всичко ще си платиш, нищо няма да получиш от мен, нищо, нищо не си заслужила и нищо няма да получиш, достатъчно открадна от мен, всичко знам, къде тръгна сега, ела тук като ти говоря, върни се, къде побягна, бягаш, нали, всичко ми е ясно, ясно ми е защо бягаш, ще си получиш заслуженото, няма къде да избягаш, ще те намеря, за всичко ще си платиш, къде ми е бастуна, къде ми е бастуна, стигна ли те с бастуна, ще си платиш, за всичко ще си платиш. А аз клекнах в кухнята зад печката и плаках.

ii

Бях при лекаря му. Каза, че е нормално, така се развива, нищо не може да се направи, болестта се разраства, малко по малко се влошава, можем да опитаме да я забавим и това е всичко, което може да се направи, ще му даваме успокоителни, когато тревожността се засили, ще му даваме повече хапчета, трябва да намерим точната доза, не можем да знаем каква е, това е индивидуално, давайте му по една таблетка сутрин и вечер, ако видите, че не помага, ако продължава да е тревожен, ако не спи, давайте му по две, две ще помогнат, ако не помогнат две, давайте му по три, само внимавайте с кръвното, тези хапчета понижават кръвното и трябва да внимавате с кръвното, ще Ви напиша рецепта, а Вие ще намерите дозата, не можем нищо повече да направим, само лекарства и да издържим, ще има и по-добри периоди, ще има и по-лоши периоди, ще бъде и агресивен, и ще буйства, такава е болестта, но трябва да помислите предварително, никога няма да се подобри, ще бъде все по-зле и трябва да помислите какво ще правите по-късно, сама сте, нали, нямате брат или сестра, това е неприятно, трудно е да се грижите за родителите си, трудно е, когато нямате никого, но и те нямат никого, нали знаете, имат само нас, каза лекарят.

Когато се върнах, татко седеше на дивана и с кухненска кърпа беше покрил очите си. Изглеждаше все едно спи. Нарязах моркови и ги сложих да се варят, избърсах разлятото по пода в кухнята. В стаята беше счупил часовника, събрах го и го изхвърлих, смених чаршафите с петна от пикня, на матрака остана едно голямо петно, обърнах го на другата страна, на която има стари изсъхнали петна. Тогава се събуди.

Е, скъпа Силве, каза той, кой е мислил, че ще дочакам това, кой е мислил, че ще стане така, болен съм, а нищо не ме боли, нищо не мога да правя, нямам дори треска, кой е мислил, че ще стигна до тук, къде са нашите хубави дни, виждаш ли какво ни причиняват годините, скъпа Силве, виж до къде стигнахме, а къде е Марица, къде е моята Марица, защо не се обади, Марица, къде си, защо не ме чуваш, Марица! Не викай, татко, казах му аз, забравил си, майка умря преди две години, сещаш ли се, забравил си, но нищо. Тогава замълча, видях как намръщено гледа пред себе си. Взе бастуна и ме удари по главата. Лъжеш, лъжеш, гадино, лъжеш ме, за всичко ме лъжеш, знам това добре, правиш ме на луд, знам какво искаш, искаш пари, всички искат това, бихте ме набутали в лудница, това бихте направили, знам аз, в лудница и да си разделите парите, всичко ми е ясно, но с мен няма да стане, о, не, ще видиш ти, тъпкано ще ти го върна, ясно ли ти е, никой няма да се ебава с мен, още мога да ти вгорча живота, няма да се ебаваш с мен, сега ще видиш. След това се напъна и се изходи в панталоните.

Не издържам вече. Не мога повече. Не знам какво да правя с него. Не знам как. Обадих се на Андрей. Не отговори. След пет минути изпрати съобщение, че е на някаква конференция и че ще се обади по-късно. Стрих две хапчета в киселото мляко на татко. Половината го изпи, половината разля по себе си. Не спираше да вика. Сложих го да си легне и му казах, че трябва да тръгвам, не мога да остана, утре работя и трябва да спя, тук няма къде, не мога да прекарам още една нощ на стола, гърбът ме боли, кръстът ме боли, а трябва да работя, шефът ми вече се нервира, прекалено много изостанах, не мога всяка сутрин да съм с теб, трябва да изкарам цялата смяна на крака, затова трябва да спя вкъщи, но ще се върна утре, ще дойда след работа и ще ти стотвя нещо, сутринта изяж киселото мляко, за обяд имаш супа от моркови, ще я оставя на

печката, лека нощ, татко, казах му аз, а той едва тогава ме погледна и каза лъжеш, знам какво искаш, искаш парите ми.

v

Обади ми се Дияна, пита ме как е, казах зле е. Каза ми ще издържиш, само се моли и Богородица ще облекчи всичките ти страдания, аз всеки ден се моля и всеки ден Богородица ми помага, блажената Дева Мария, точно тя.

vi

Стигнах вкъщи за прогнозата за времето след новините. Йосип седеше на масата в кухнята и ме гледаше със стъклени очи. До него голямо шише от кола, празно, с няколко капки ракия на дъното. Нищо не казах, тръгнах към стаята само за да легна в леглото, само за да забравя всичко и всички, но не ме пусна. Къде беше досега, каза ми той с празен поглед. Къде беше досега, къде скиташ, курво, пак някъде скиториш, постоянно някъде ходиш, постоянно някакви оправдания, курво, ти си курва, само курвите ходят насам-натам по цели дни, курвите, кралиците на нощта, хахаха, ти кралица, ти си последният боклук, измет, дъното на дъното, мръсницо проста, ти си курва, постоянно някакви истории, не искам да чувам нито дума, достатъчно съм слушал, достатъчно лъжи и оправдания, няма с какво да ми се оправдаеш, курво проклета, това си ти – курва, дъното, дъното, което трябва да прегазя! Вдигна ръка, изтичах в стаята и се заключих, а той остана да вика цяла нощ.

vii

Будилникът звънна в пет. Той хъркаше с глава върху кухненската маса. До главата му се беше появило още едно шише от кола с изпита до половината ракия. По пода разсипани макарони. Счупени керамични съдове. Моето палто нагазено и намачкано. Диванът на средата на кухнята. Телевизорът наплют. Входната врата заключена. Опитах се да отключа, но не успях. Сменил е патрона.

viii

Закъснях за работа с половин час. Шефът влезе, докато си слагах престилката. Знаеш ли, Силвияна, разбирам, че имаш проблеми, каза, че баща ти е болен, аз те пузнах два дни, пузнах ли те, пузнах те, но днес трябваше да дойдеш, а виж – половин час къснях, не знаех ще дойдеш ли или не, не се обади, но добре, разбирам, каза

ми, че баща ти е болен, че и с мъжа ти имаш проблеми, всичко това е разбираемо, всички имаме проблеми, но аз трябва да знам, че ще дойдеш навреме, не мога да започна смяната без продавачка, това го знаеш и сама, и какво, ако това продължи, ще гледаш баща си, разбирам това, ние се грижим за родителите си, и аз имам стара майка, но това означава все повече свободни дни, не ти забранявам, да се разберем, за мен това е разбираемо, но аз няма с кого да започна смяната, не мога сам да работя тук, разбираш ме, затова, моля те, недей повече, знам, че имаш проблеми, всички ги имаме, но не пренасяй проблемите си на работа, имаш още десет дни отпуск, използвай ги, както ти е удобно, ето, позволявам ти да определиш това сама, само ми съобщи два дни по-рано, и когато кажеш, че ще дойдеш, тогава ела, разбрахме ли се, това – да ми закъсняваш с половин час, повече да не се повтаря, трябваше да се обадя на Аница да дойде, не знаех ще дойдеш ли или не, и сега тя ще дойде и ще поеме твоята смяна, и как да платя тази надница, ходи си сега вкъщи, ще отделия нейната надница от заплатата ти и всичко ще бъде наред, и утре ела навреме на смяна, ясно ли ти е, ако ти трябва свободен ден, съобщи два дни по-рано, всичко ти позволявам, но така повече не може да продължава, нека да ти е ясно.

ix

Заварих татко на пода. Виках го, не реагираше, само повтаряше о, Силве, о, Силве, о, Силве, о, Силве, о, Силве, о, Силве, о, Силве. Не можех да го повдигна, не можех да му помогна, обадих се на бърза помощ. Дежурният попита в какво състояние е, каква е диагнозата му, от какви болести страда, деменция, разбирам, а на колко е години, осемдесет и една казвате, какви признаци на деменция проявява, яде ли редовно, къде е сега, лежи на пода, можете ли да го подпрете, в съзнание ли е, отговаря ли на въпроси, можете ли да му дадете вода, има ли температура, какви лекарства пие, не сме сигурни дали трябва да се намесваме, казвате, че понякога е агресивен, казвате, че е параноичен, че губи връзка с реалността, всичко това е от деменцията, това не е криза, такава е състоянието му, не е за лекар, дайте му успокоително, дайте му двойна доза, сложете го в леглото и до утре ще се оправи, ако отказва, стрийте му го във вода и го излъжете някак, казвам Ви не е за лекар, имаме много по-сериозни случаи, госпожо, дайте му хапче, измерете му кръвното, ако има проблем, обадете се. Не искаха да дойдат. Едва го облегнах на стената. Стрих му две хапчета във водата. Не искаше да си отвори устата. Гледаше напред и тресеше глава. Нищо не можех да направя. Обадих се на лекаря му вкъщи. Казвате, че от бърза помощ не искали да дойдат, разбирам, аз ще

им се обадя, каза той. Бърза помощ дойде след двацет минути. Лекарят и санитарят го сложиха на леглото, измериха му кръвното и температурата, сложиха му инжекция за успокоение. Ще го карате ли в болница, попитах аз. Не е за болница, госпожо, каза санитарят, деменцията не се лекува в болница, вижда се, че е добре, пациентът е обгрижван, няма причина да влиза в болница, трябва Ви дом, не болница, как да го оставите в дом, трябва да се запишете, списъците са дълги, чака се по две години, знам, това е прекалено много време, но е факт, има и частни домове, да, много са скъпи, повече от една средна заплата, да, не може да си го позволи всеки, а какво да правите, не знам, госпожо, не знам.

x

Не мога повече. Не знам как да продължа. Обадох се на Андрей. Не отговори. Обади ми се пет минути по-късно. Каза бях на среща, излязох само за малко да те чуя, как си, как е дядо, толкова зле, какво ще правиш с него, има ли кой да ти помогне, как така само аз, мамо, аз не мога, сега правим нещо важно, постоянно работя, сега не бих могъл да си взема отпуск, ето, виждаш, и сега съм на среща, не може и Анита, сега са записванията, Емилио ще кандидатства в гимназия, ходи на уроци по математика и английски, Анита му помага, аз съм постоянно на работа, виж сега, ще ти изпратя някакви пари, намери някой, намери някаква жена да ти помага за него, да го преоблича, да му дава да яде, поне веднъж на ден да се отбива, ще бъде по-лесно и за теб, и за него, как е татко, постоянно пие, сменил е патрона, не, не съм се чувал с него, не искам и да му се обаждам, нямаме какво да говорим, докато е пиан, защо въобще ходиш там като знаеш какъв е, знам, че това не спира, знам, че нямаш къде, можеш да се сбуташи при дядо, знам, че няма място, разбирам всичко, но не знам какво да ти кажа, ето, викат ме, трябва да се връщам на срещата, хайде, издръж, още малко и ще бъде по-добре, хайде, ще се обадя, ще се чуем, мамо.

xi

Обадох се на шефа да му кажа, че ми трябва още няколко свободни дни, че баща ми наистина е зле. А аз казах ли да ми съобщиш два дни по-рано, само това исках, два дни, сега не мога от никъде да ти намеря заместник, не става така, ясно ти казах, всичко ти позволих, но така не може, утре ела на работа, изработи си смяната, пък тогава ще видим, или не идвай и не ме интересува колко ти остава до пенсия, аз не съм някаква социална организация, утре ще дойдеш на работа, не ме интересува как, нищо

не ме интересува, или ще си изработиш смяната с усмивка, или не се появявай изобщо, трудовата ти книжка ще те чака на плота, да знаеш.

xii

Прибрах се вкъщи преди новините. Само да си взема някакви дрехи да има с какво да отида на работа. Ще постеля одеяло на пода и ще спя до татко ден-два, докато не измисля как да продължа. Беше отключено. Йосип седеше на масата в кухнята и ме гледаше с онези, същите стъклени очи. Същата поза, същият поглед само че има повече празни шишета от ракия около него. Курво, каза той. Курво, знам къде ходиш, за теб няма нищо свято, курво, по цели дни скиташ, по цели нощи се предлагаш, обикновен боклук, измет, ти си измет, която ходи по земята, не ми отговаряй, нищо не ми отговаряй, не искам да чувам нито дума от теб, проклетнице, червей, който пълзи, ти си червей, ще те сгазя, курво мизерна! Опитах се да му отговоря, но нито една дума не може да стигне до пияния разум. Чува само което иска да чуе и вижда само което иска да види. Влязох в стаята, взех една чанта и започнах да опаковам дрехи, а той влезе зад мен и ме удари по главата с пластмасова бутилка, пълна с ракия. Паднах и на пода продължи да ме рита с крака.

xiii

Дияна казва ще издържиш, само се моли и Богородица ще облекчи всичките ти страдания, блажената Дева Мария, тя знае нашите страдания, тя знае как ни е, и тя е била жена, изгубена в мъжкия свят, и точно нея Господ Бог избрал да спаси жените, хайде, моли се с мен, казва Дияна. Казва Радвай се, благодатна Марио! Господ е с тебе, благословена си ти между жените и благословен е плодът на твоята утроба, Исус. Света Марио, Майко Божия, моли се за нас грешниците, сега и на смъртния ни час. Амин. Радвай се, благодатна Марио! Господ е с тебе, благословена си ти между жените и благословен е плодът на твоята утроба, Исус. Света Марио, Майко Божия, моли се за нас грешниците, сега и на смъртния ни час. Амин. Радвай се, благодатна Марио!

xiv

Обади се баща ми. Татко, добре ли си? Екстра съм, казва той. Сготвил обяд, да отида. Подредил и проветрил целия апартамент, най-накрая е вдигнал щорите, за да огрее слънцето мрачните стени. Направил е сарми, каквито мама правеше. Страхотни сарми със ситно нарязано говеждо и телешко, завито в лозови листа, месото не се

смила, а се нарязва, както мама ги приготвяше на село, без ориз. Направил е голяма тенджерата, кой ще изяде всичко това, татко. Всички ще го изядем, казва той, всички ще дойдат. Благодаря на Дева Мария, че те излекува, татко.

xv

Момчетата от работата са направили торта. Ябълки и канела, като пита, но на два етажа, на три етажа. Дияна е сложила на върха на тортата статуйка на Дева Мария. Всички се хванахме за ръце и се помолихме Радвай се, благодатна Марио! Тогава дойде шефът. Прегърна ме и каза радвам се, че се върна. Сега всичко ще бъде наред. Първият клиент, който влезе, носеше букетче виолетки. Това беше Йосип. Набрал ги е от градината. Обръснал се е и се е сресал. Облякъл е костюма, с който се оженихме. Стоеше му като по мярка, или го е дал да го разширят, или сякаш онзи голям корем го нямаше. Имаше малко пръст по обувките. От градината е, докато е брал виолетките. Избърсах му обувките. Винаги има пръст по обувките, работеше много на открито, докато не закриха фабриката. Благодаря на Дева Мария, че облекчи мъките му.

xvi

Дойде Андрей. Това е синът ми, виждате колко е голям. И той се е постарал, има двама сина, прекрасни, по-големият сега ще влезе в гимназия, ходи на уроци, но със сигурност не му трябват, той е толкова умно дете. И двамата са умни, кажи на жената, Андрей, нали са умни. Андрей пита боли ли ме. Кажи ѝ колко са умни момчетата, моите внуци, а какво е това в носа ми? Това е сонда, мамо, не я махай. Каква сонда, защо съм в легло, защо ръцете ми са завързани? Дърпаше системата и си разкървави ръката, затова ти завързаха ръцете. Какво говориш, Андрей, къде съм? Ох, мамо, разплака се Андрей.

Приложение